

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

Ўзи хоҳлаган нарсаси ила қасам ичиб, бандаларига Ўзининг номи билангина қасам ичишни жорий қилган Ҳақ таолога У зотнинг жалолига мос ҳамду санолар бўлсин!

Қуръони Каримнинг қасам ва назр ҳақидаги оятларини баён қилиб, ўз ҳадислари ила тушунтириб ва ўз амаллари ила ҳаётга татбиқ қилиб кўрсатиб берган севиқли Пайғамбаримизга самимий саловотларимиз ва дурудларимиз бўлсин!

Қасам ва назрга оид оят ва ҳадисларни қабул қилиб олиб, уларни келажак авлодларга ривоят қилиб қолдирган саҳобаи киромларга Аллоҳ таолонинг розилиги бўлсин!

Азиз китобхон! «Ҳадис ва Ҳаёт»нинг ўн тўр-тинчи жузи «Қасам ва назрлар китоби» деб номланмоқда. Бу китобда, Аллоҳ хоҳласа, кўпдан-кўп саволларимизга жавоб топамиз.

Ёшлигимиздан қасам ва назр ҳақида турли гап-сўзларни эшитиб келганмиз. Уларнинг кўпларини тушуниб етмаганмиз. Тушуниб етиш учун нима қилишни ҳам билмаганмиз. Масалани ҳал қилиш учун восита ҳам топа олмаганмиз. Аллоҳга шукрлар бўлсинким, энди имкон туғилди.

Аввал сўзни қасам ҳақидаги умумий маълумотларни тақдим қилиш ила бошлаймиз. Сўнгра мўмин банда ичадиган қасам фақатгина Аллоҳ таолонинг исмларидан бири билан бўлишини ва ким Аллоҳдан ўзга ила қасам ичса, гуноҳқор бўлишини ҳужжат ва далиллар ила яхшилаб ўрганамиз.

Кейин қасамларнинг турларини ўрганишга киришамиз. «Ғамус қасам», «Беҳуда қасам», «Таъкидланган қасам» каби қасамларни ўрганамиз.

Қасамда саркашлик қилиб туриб олиш яхши

эмаслигини ҳам ҳадиси шарифлар асосида билиб оламиз.

Қасам ҳақида яна анчагина ҳукмлар ва маълумотлар бор. Уларнинг ҳаммасини келажак сатрларда топасиз.

Назр ҳақида сўз борганда бу масалада кўпгина маълумотлардан ҳозиргача кўпчилигимизнинг хабаримиз йўқ экани аён бўлади.

Мисол учун, маййитнинг назри қазо қилинадими, деган саволни олиб кўрайлик. Биров назр қилди-да, ўз назрини адо эта олмай вафот этиб қолди. Ўлган шахснинг яқинлари унинг назрининг қазосини бажо келтирадиларми ёки йўқми? Бу саволга аниқ жавоб топмоқчи бўлсангиз, кўлингиздаги китобни ихлос билан синчиклаб ўқинг.

Қодир бўлмайдиган ва маъсият нарасада назр қилса бўладими ёки йўқми? Мабодо, ўшандоқ нарсани назр қилиб қўйса, нима бўлади?

Айтайлик, бир киши ҳамма молини садақа қилишни назр қилди. Унинг бу васиятига амал қилинадими ёки йўқми? Ёхуд мазкур назрга бош-қача йўл ила ёндошиладими?

Бу ва бунга ўхшаш кўпгина саволларга тўлиқ жавобни ҳам келажак сатрларда топасиз. Қасам ва назрдан қайтиш жоизми? Бу саволга кўпчилик жоиз эмас, деб жавоб беришлари турган гап. Бизда худди шу тушунча кишилар онгида яхши жойлашиб қолган маънолардан биридир.

Баъзи бир кишилар маълум маънода қасам ичиб қўйса, ўлса ўлади-ю, аммо қасамидан қайтиши мумкин эмас. Бу фикр кўпчилигимизнинг фикримиз экани ҳаммамизга аён. Айни шу тушунча туфайли анчагина ноқулайликлар келиб чиққани ҳам сир эмас. Агар бу масаланинг шаръий ҳукмини тўғри ва аниқ билганимизда, мазкур ноқулайликлар ўз вақтида бартараф қилинган ва ўзимиз қийналмаган бўлар эдик.

Агар «Қасамлар ва назрлар китобини» яхшилаб ўзлаштирсак, Аллоҳ хоҳласа, бундан кейин бу масалага

оид ишларимиз осонлик ила кўчади.

Аллоҳ таолодан ушбу ожизона амални даргоҳида қабул қилишини, ёзганни ҳам, ўқиганни ҳам савоблардан баҳраманд этишини сўраймиз.

كتاب الأيمان والندور

ҚАСАМЛАР ВА НАЗРЛАР КИТОБИ

وفيه بابان وخاتمة

ИККИ БОБ ВА ХОТИМАДАН ИБОРАТ

الباب الأول في اليمين

БИРИНЧИ БОБ ҚАСАМ ҲАҚИДА

Биз «қасам», деб таржима қилган ибора арабчада «ямин», деб келган.

Умуман олганда, бизнинг тилимиздаги «қасам» ва «онт» сўзлари ўрнига араб тилида «қасам», «ҳалиф» ва «ямин» сўзлари ишлатилади. «Ямин» сўзи Туркияда ҳам арабча маъносида ишлатилади.

«Ямин» сўзи «ўнг томон», «ўнг қўл» маъноларини англатади. Арабларда қасамга «ямин» сўзининг ишлатилишининг сабаби, уларнинг одатлари бўйича, кишилар ўзаро қасам ичишганида бир-бирларининг ўнг кўлидан тутиб туриб, қасам ичишар эканлар.

«Ямин»ни шаръий истилоҳда қуйидагича таъриф қилинади:

«Аллоҳ таолонинг исми ёки У зотнинг сифатларидан бирини зикр қилиш ила муҳтамал–эҳтимоли бор бир ишни таъкид қилиш яминдир».

Биз ўзимизда урф бўлиб қолган сўзларни ишлатавериш мақсадида «қасам» сўзини маъкул кўрдик.

لا يكون القسم إلا باسم من أسماء الله تعالى

ҚАСАМ ФАҚАТГИНА АЛЛОҲ ТАОЛОНИНГ ИСМЛАРИДАН БИРИ БИЛАН БЎЛАДИ

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: **عَلَيْكُمْ لَكُمْ تَكْوُؤُ**

Аллоҳ таоло:

«Бас, осмону ер Роббиси ила қасамки, албатта, у худди сиз нутқ қилаётган нарсасдек ҳақдир», деган (*Зорият, 23*).

Шарҳ: Ушбу ояти каримада Аллоҳ таолонинг Ўзи қасам ила бандаларига ваъда қилган ризқи худди бандалари нутқ қилиб турган гапларидек ҳақ эканини таъкидламоқда.

Араб тилида қасам турли услублар билан бўлади. Очик қасам ичиш маъносидаги сўзлар билан ёки қасам ҳарфлари–жумладан, «вов», «бе», «то» ҳарфлари билан.

Қуръони Каримнинг бир қанча суралари қасам билан бошланган. Жумладан, «Ан-Назиат» сураси ҳам. Бу ҳолатда қасам лафзлари ишлатилмайди, балки қасам ҳарфларининг ўзи кифоя қилади. Масалан: «Ван-Назиати» ан-Назиат билан қасам ичаман, дегани.

Одатда, бир гапни таъкидлаш ва унга эътиборни жалб қилиш учун, энг муҳим масалаларни баён қилишдан аввал қасам ичилади. Аллоҳ Ўзи яратган нарсалардан

баъзиларини қасамда тилга олиши ўша нарсаларнинг аҳамиятини яна ҳам оширади.

Аллоҳ таоло хоҳлаган нарсаси билан қасам ичаверади, бу Ўзининг иши. Лекин бандалар Аллоҳдан бошқа билан қасам ичишга ҳақлари йўқ.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан ворид бўлган:

«Ким қасам ичмоқчи бўлса, Аллоҳ номи билан ичсин, бўлмаса, жим турсин», деган ҳадиси шариф бор.

Бир нарсани қиламан ёки қилмайман, деб қасам ичса, ўша ишни бажармоғи вожиб, агар бажара олмаса, каффорат тўлайди. Яхшиси, ҳар нарсага Аллоҳ таолонинг номини ишлатиб, қасам ичавермаслик маъқул.

Бу масаланинг тафсилотларини қуйида ўрганилади.

وَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى: أَبِئِبْ بِئِبْ بِئِبْ بِئِبْ بِئِبْ بِئِبْ بِئِبْ بِئِبْ بِئِبْ

Аллоҳ таоло:

«Машриқлар ва мағриблар Роббиси ила қасамки, албатта, Биз ўринларига улардан яхшироқларини алмаштиришга қодирмиз ва Биз бу ишни қилишдан ожиз эмасмиз», деган (*Маъориж, 41-42*).

Шарҳ: Бу ояти каримада ҳам Аллоҳ таоло Ўз зоти олийи ила қасам ичмоқда. Бу ҳам сиз билан биз мўмин-мусулмонларга ибрат бўлиши керак, Аллоҳ таолонинг исмидан бошқа нарса ила ҳеч қачон қасам ичмаслигимиз лозим.

Такаббурлик сари юз тутган мушрикларга қарата хитоб қилинган бу оятларда Аллоҳ таоло Ўз нафси билан қасам ичиб таъкидлайдики, хоҳласа, бу осийларни йўқотиб, уларнинг ўрнига яхшироқ одамларни келтира олади, қудрати етарли. Лекин Аллоҳнинг даргоҳи кенг, у чексиз меҳр-мурувватли зот, шунинг учун уларни бу дунёда

азобламай тек қўйиши мумкин. Аммо у дунёнинг азоби ҳақлиги келаси оятларда баён қилинади.

2112- عَيْنِ ابْنِ عَمَرَ $\frac{1}{100}$ قِيلَ: كَيَانَتْ يَمِينُ النَّبِيِّ ﷺ لَا وَمُقَلَّبِ الْقُلُوبِ. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ إِلَّا مُسْلِمًا.

2112. Ибн Умар розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васалламнинг қасамлари — «Лаа ва Муқаллибил қулуби» эди».

Бешовларидан фақат Муслим ривоят қилмаган.

Шарҳ: «Лаа ва Муқаллибил қулуби», дегани, «Йўқ, қалбларни айлантириб турувчи Зот ила қасамки», деганидир.

Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васаллам одатда кўпроқ ушбу лафзлар ила қасам ичар эканлар. Бу эса, Аллоҳ таолонинг сифатларидан бири ила қасам ичиш доирасига киради.

2113- عَيْنُ أَبِي سَعِيدٍ $\frac{1}{100}$ قِيلَ: كَيَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا اجْتَهَدَ فِي الْيَمِينِ قَالَ: وَالَّذِي نَفْسُ أَبِي الْقَاسِمِ بِيَدِهِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

2113. Абу Саъид розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloх соллаллоху алайҳи васаллам қасамга зўр берадиган бўлсалар, «Абул Қосимнинг жони қўлида бўлган Зот ила қасамки», дер эдилар».

Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: «Абул Қосим» Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васалламнинг кунялари. У зот соллаллоху алайҳи васаллам кичик ёшида вафот этиб кетган ўғиллари Қосимнинг исмини ўзларига куня қилиб олган эдилар.

Ақоид илми уламолари «жони қўлида бўлган»

иборасини «жони қудратида бўлган», деб таъвийл қилишни тавсия қиладилар. Ушбу ҳадиси шариф мазкур иборалар билан ҳам қасам ичиш мумкинлигига далилдир.

2114- عَيْنُ أَبِي هُرَيْرَةَ $\frac{1}{100}$ عَيْنِ النَّجْدِ " " قِيَالُ: إِذَا هَلَكَ كِسْرَى فَلَا كِسْرَى بَعْدَهُ وَإِذَا هَلَكَ قَيْصَرٌ فَلَا قَيْصَرَ بَعْدَهُ وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَتَنْفُقَنَّ كُنُوزُهُمَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ تَعَالَى.

2114. *Абу Хурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қачон Кисро ҳалок бўлса, ундан сўнг Кисро бўлмас, қачон Қайсар ҳалок бўлса, ундан сўнг Қайсар бўлмас. Муҳаммаднинг жони қўлида бўлган Зот ила қасамки, албатта, иккисининг хазиналари Аллоҳ таолонинг йўлида инфоқ қилинур», дедилар.

Шарҳ: Ўша давларда Форс давлатига подшоҳ бўлган кишига «Кисро» лақаби берилар эди. Шунингдек, Рим давлатига подшоҳ бўлган одамни «Қайсар» деб аталар эди.

Ушбу ҳадиси шарифда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам келажакда бўладиган икки муҳим иш ҳақида башорат бермоқдалар:

1. Ўша даврдаги Кисродан кейин Кисро бўлмаслиги, Қайсардан кейин Қайсар бўлмаслиги, яъни, ўша пайтдаги энг кучли икки императорлик емирилиб, уларни бошқарадиган янги императорлар етишиб чиқмаслиги.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бу башоратлари юзага чиқди, Форс ва Рим империялари Ислом давлати қаршисида енгилдилар, иккала салтанат парчаланиб кетди, Кисродан кейин Кисро бўлмади, Қайсардан кейин Қайсар чиқмади.

2. Ўша даврдаги Кисро ва Қайсарларнинг тўпланган

хазиналари Аллоҳ талонинг йўлида сарф қилиниши.

Бу набавий башорат ҳам тезда юзага чиқди. Ҳазрати Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳунинг халифалик даврларида Форс ва Рим ўлкалари фатҳ қилинди, Кисро ва Қайсарларнинг хазиналари ўлжага олинди ва мусулмонлар томонидан Аллоҳ таолонинг йўлида сарф қилинди.

Бу ҳадиси шарифда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам келажакда бўладиган баъзи ишларнинг аниқ воқе бўлишини таъкидлаш учун «Муҳаммаднинг жони кўлида бўлган Зот ила қасамки» жумласини ишлатганларини кўрмоқдамиз. Демак, шу ва шунга ўхшаш лафзлар ва иборалар билан қасам ичилса, жоиз экан.

2115- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: يَا أُمِّيَّةُ مُحَمَّدٍ وَاللَّهِ لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلِمُ لَبَكَيْتُمُ كَثِيرًا وَلَضَبِحْتُمُ قَلِيلًا. رَوَاهُمَا الْبُخَارِيُّ.

2115. Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Эй Муҳаммад уммати, Аллоҳга қасамки, агар мен билганни билсангиз, албатта, кўп йиғлаган ва оз қулган бўлур эдингиз», дедилар».

Иккисини Бухорий ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Аллоҳ таолонинг исми жалоли ила қасам ичганларини кўриб турибмиз. Ўтган ҳадиси шарифлардан қасам ичишда фақатгина Аллоҳ таолонинг исми ёки сифати ишлатилиши мумкинлиги кўриниб турибди. Мусулмон инсон учун бундан бошқа услуб ила қасам ичиш мутлақо мумкин эмас.

Ушбу ҳадиси шарифда ишора қилинган, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам билиб,

умматлари билмайдиган нарсалар: ўлим, қабр даҳшатлари ва улардан сўнг банда дуч келадиган қи-йинчиликлардир. Мазкур нарсаларни Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга билдиргани учун биладилар. Аммо умматлари у нарсаларнинг ҳақиқатини тўла тушуниб етмайдилар. Агар улар ҳам Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламчалик билганларида кўп йиғлаган ва оз кулган бўлур эдилар.

من حلف بغير الله فقد أثم

**КИМ АЛЛОҲДАН ЎЗГА ИЛА ҚАСАМ ИЧСА,
ГУНОҲКОР БЎЛАДИ**

2116 - عَنِ ابْنِ عُمَرَ ¹/₁₀₀ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ "أَذْرَكَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ فِي رَكْبٍ وَهُوَ يَخْلِفُ بِأَيِّهِ فَنَادَاهُمْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "أَلَا إِنَّ اللَّهَ يَنْهَاكُمْ أَنْ تُخَلَّفُوا بِأَبَائِكُمْ فَمِنْ كَيْفَ حَالِقًا فَلْيَخْلِفْ بِاللَّهِ وَإِلَّا فَلْيَصِمْتُ. قَالَ عُمَرُ: فَوَاللَّهِ مَا حَلَفْتُ بِهَا بَعْدَ مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَهَى عَنْهَا ذَاكِرًا وَلَا آثِرًا."

2116. Ибн Умар розияллоҳу анҳумодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Умарнинг бир гуруҳ отлиқлар ичида отаси ила қасам ичаётганини билиб қолдилар. Сўнггра Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уларга: «Огоҳ бўлинглар! Аллоҳ азза ва жалла сизларни оталарингиз ила қасам ичишдан қайтаради! Ким қасам ичадиган бўлса, Аллоҳ ила

қасам ичсин, бўлмаса, жим турсин», деб нидо қилдилар. Умар: «Аллоҳга қасамки, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг наҳйиларини эшитганимдан буён на ўзим ўшандоқ қасам ичдим ва на бошқанинг ўшандоқ қасамини тилимга олдим», деди».

Шарҳ: Жоҳилият даврида ҳаётнинг барча соҳалари издан чиқиши, ҳамма нарсада ҳақ ўрнини ботил эгаллаши маълум ва машҳур. Ушбу ҳадиси шарифдан жоҳилий жамиятда қасам ичиш ҳам йўлдан чиққанини кўриб турибмиз. Ҳар бир нарсада ота-бобоси ила фахрланишга одатланиб қолган жоҳилий кишилар улуғлаш ва эъзозлаш макоми бўлмиш қасам ичишда ҳам Аллоҳнинг ўрнига ота-боболарини ўртага қўяр эдилар.

Ислом дини барча жоҳилий қонун-қоида ва урф-одатларни тузатиб, тўғри йўлга солиб бориш жараёнида қасам ичиш борасидаги хатоларни ҳам тузатди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз саҳобаларидан Умар розияллоҳу анҳунинг бир тўп отлиқ кишилар ичида туриб ўз отаси номи ила қасам ичаётганини кўриб қолдилар. У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам бу ношаръий ишни дарҳол тузатишга ўтдилар. Мазкур отлиқлар тўпига нидо қилиб, ота-боболар номи ила қасам ичиш Исломда манъ қилинганини, мусулмон инсон Аллоҳ таолонинг номи ила қасам ичиши кераклигини, бўлмаса, жим туриши лозимлигини баён қилдилар.

Шу жойга келганда Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг:

«Аллоҳга қасамки, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг наҳйиларини эшитганимдан буён на ўзим ўшандоқ қасам ичдим ва на бошқанинг ўшандоқ қасамини тилимга олдим», деган гапларига алоҳида эътибор бермоғимиз керак.

Ўйлаб кўрайлик-а, саҳобаи киромлар учун Пайғамбар

соллаллоху алайҳи васалламнинг бир оғиз сўзлари умр бўйи оғишмай амал қилинадиган мустаҳкам қонунга айланиб қолган. Ҳазрати Умар розияллоху анху Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васалламнинг бир оғиз сўзларидан кейин нафақат умрбод ўз ота-боболарининг номи ила қасам ичмаганлар, балки, бошқа бировлар ота-бобоси ила қасам ичиб гапирган гапларини ҳам тилларига олмаганлар.

Шунинг учун ҳам ўша бахтли авлод мусулмонлари нажот топганлар, улкан муваффақиятларга эришганлар, бутун дунёда етакчи халқ бўлганлар. Агар улар ҳам бизга ўхшаб, оят ва ҳадисларни ўқиб, эшитиб қўйиб, ўз билганларини қилаверганларида, мазкур улкан натижаларга эриша олмас эдилар.

Агар бизлар ҳам буюк натижаларга эришишни, дунёнинг пешқадам халқи бўлишни истасак, улуғ аجدодларимиздан ўрнак олиб, динимизнинг ҳар бир ҳукмига худди ўша азизларимиз каби амал қилмоғимиз лозим.

Демак, бирор нарса ила қасам ичиш ўша нарсанинг улуғлигини ўртага солиб, ўз гапини тасдиқлаш, таъкидлаш, бошқаларни ишонтиришга уриниш каби маънолардан иборатдир.

Мусулмон инсон учун эса, Аллоҳдан улуғ ҳеч қандай Зот йўқ. Шунинг учун, ҳар бир мусулмон қасам ичмоғи лозим бўлиб қолса, фақат Аллоҳ таолонинг исми ёки сифатлари билангина қасам ичиши мумкин. Бундан бошқача қасам ичган одам гуноҳкор бўлади. Чунки, у Аллоҳдан бошқа ила қасам ичиши орқали Аллоҳни қўйиб ўзгани улуғлаган бўлади.

Қасам ҳақида сўз кетганда айтиб ўтиш лозим бўлган гаплардан яна бири шуки, агар қасам Аллоҳ таоло томонидан бўладиган бўлса, У зот Ўзи хоҳлаган нарса ила қасам ичаверади. Аллоҳ таоло Қуръони Каримда турли

нарсалар ила қасам ичган. Бу ўша нарсаларнинг Аллоҳ таоло ҳузурида эътиборли эканлигини кўрсатиш, сиз билан биз бандаларининг диққатимизни мазкур нарсаларга тортишга ўхшаш мақсадларда қилингандир.

2117- عَيْنُ أَبِي هُرَيْرَةَ $\frac{1}{100}$ عَيْنِ النَّبِيِّ " قَالَ: مَنِ حَلِيفَ مِنْكُمْ فَقَبَالَ فِي حَلْفَتِهِ بِتَالَاتٍ وَالْعَبْرَى فَلْيُقْبَلْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَمَنِ قَبَالَ لِمُصَاحِبِهِ تَعَالَ أَقَامِرَكَ فَلْيَتَصَدَّقْ.

2117. *Абу Хурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Сизлардан ким қасам ичса-ю, ўз қасамида «Лот ила қасам», «Уза ила қасам», деса, «Лаа илаҳа иллаллоҳу», десин. Ким ўз соҳибига «Кел, сен ила қимор ўйнайман», деса, садақа қилсин», дедилар.

Шарҳ: Лот ва Уза араб мушрикларининг катта бутларидан иккитасининг номи бўлиб, мушриклар асосан, «валлоти», «валузза» деб ушбу икки бут номи ила қасам ичар эдилар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзларининг ушбу ҳадиси шарифлари ила бу нотўғри ишга чек қўйдилар. У зот соллаллоҳу алайҳи васалламнинг амрларига кўра, ким тили ўрганиб қолиб, эсида йўқ ҳолда мазкур бутларнинг номларини тилга олиб қасам сўзларини айтиб юборса, унинг каффоратига «Лаа илаҳа иллаллоҳу»ни айтмоғи лозим бўлар экан.

Аллоҳ кўрсатмасин, мабодо биров мазкур ботил қасамни эътиқод ила айтса, «Лаа илаҳа иллаллоҳу»ни айтиб иймонини янгилаши лозим бўлади.

Шунингдек, баъзи бир кишилар мусулмон инсонга тўғри келмайдиган бошқа ибораларни, мисол учун, ўз биродарига «Кел, сен ила қимор ўйнайман», деб юбориши

ҳам мумкин. Ундоқ пайтда гуноҳни ювиш учун садақа беришларига тўғри келади.

2118 - عَنْ ثَابِتِ بْنِ الضَّحَّاكِ ¹/₁₀₀ عَنِ النَّبِيِّ " قَالَ: مَنِ حَلَفَ بِغَيْرِ مِلَّةِ الْإِسْلَامِ فَهُوَ كَمَا قَالَ وَمَنْ قَتَلَ نَفْسَهُ بِشَيْءٍ عُدْبَ بَيْتِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ وَلَعِنُ الْمُؤْمِنُ كَقَتْلِهِ وَمَنْ رَمَى مُؤْمِنًا بِكُفْرٍ فَهُوَ كَقَتْلِهِ. رَوَى هَذِهِ الثَّلَاثَةُ الْأُصُولُ الْخُمْسَةُ.

2118. Собит ибн Заҳҳок розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким Ислом миллатидан бошқа нарса ила қасам ичса, у ўзи айтганидекдир. Ким бир нарса билан ўзини ўзи ўлдирса, ўша нарса билан жаҳаннам оловида азобланади. Мўминни лаънатлаш, худди уни қатл этган кабидир. Ким мўмин кишини кофирга чиқарса, худди уни қатл этган билан баробардир», дедилар».

Учовини бешовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзларининг ушбу ҳадиси шарифларида тўртта муҳим ва ҳар бир мўмин-мусулмон жуда эҳтиёт бўлиши лозим масалани зикр қилмоқдалар:

1. «Ким Ислом миллатидан бошқа нарса ила қасам ичса, у ўзи айтганидекдир».

Бошқа ривоятларда баён қилинишича, ким, агар фалон ишни қилсам, яҳудий бўлай, деса, яҳудий бўлади. Ёки агар фалон ишни қилмасам, насроний бўлай, деса, насроний бўлади. Мазкур мункар ишни қилган одамнинг бу тасарруфи куфрдан иборатдир. Шунинг учун ҳам, ҳеч бир мусулмон банда юқоридагига ўхшаш гапларни зинҳор ва зинҳор тилга олмаслиги керак.

2. «Ким бир нарса билан ўзини ўзи ўлдирса, ўша нарса билан жаҳаннам оловида азобланади».

Бу масалага тегишли ҳукмларни «Ҳаддлар китоби»да муфассал ўрганиб чиқамиз. Ким ўз жонига қасд қилса, худди ўзганинг жонига қасд қилгандек гуноҳкор бўлади. Чунки, жонни унга Аллоҳ таоло берган, шунинг учун ҳам жон банданинг эмас, Аллоҳ таолонинг мулки ҳисобланади. Ўзини ўзи ўлдирган одам Аллоҳ таолонинг иродасига қарши чиққан нобакор сифатида охиратда қаттиқ азобларга гирифтор бўлади. Жумладан, у ўзини бу дунёда нима билан, қандоқ қилиб ўлдирган бўлса, жаҳаннамда ҳам ўзини худди ўша нарса билан, худди ўшандоқ қилиб қайта-қайта ўлдириб туради.

3. «Мўминни лаънатлаш худди уни қатл этган кабидир».

Зотан, лаънатнинг луғавий маъноси Аллоҳнинг раҳматидан узоқ бўлишдир. Демак, ким бировга лаънат айтса, унинг Аллоҳ таолонинг раҳматидан узоқ бўлишини тилаган бўлади. Мўминлик эса, Аллоҳ таолодан бандага берилган энг улуғ неъматдир, раҳматдир. Шунга биноан, ким мўмин инсонни лаънатлаган бўлса, унинг Аллоҳ таолонинг раҳматидан узоқ бўлишини, иймонидан ажрашини тилаган бўлади. Бу эса, мўминни қатл этгандан бадтардир.

4. «Ким мўмин кишини кофирга чиқарса, худди уни қатл этган билан баробардир».

Кофирлик ҳар бир мўмин одам учун дунёдаги энг катта бадбахтликдир. Иймон ҳаловатини татиб кўрган инсон учун кофирликка қайтиш ўлимдан ҳам оғир мусийбатдир. Шунинг учун ҳам мўмин инсонни кофирга чиқарган, фалончи кофир, пистончи куфр кетди, каби гапларни айтган одам худди ўша мўминни ўлдирган каби иш қилган бўлади. Чунки, аввал айтиб ўтганимиздек, кофирлик мўмин киши учун ўлимдан бадтардир.

Лекин, минг афсуслар бўлсинким, ичимизда дарди-хасрати, қиладиган машғулоти мўмин-мусулмонларни кофирга чиқариш бўлиб қолганларимиз ҳам бор. Улар ўзларига одамларнинг кофир-мўминлигини ажратувчи тафтишчи сифатини бериб олганлар. Диндорлик ғурурига кетган мазкур кимсалар бўлган-бўлмаган нарсага, фалончи кофир, пистончи мушрик, писмадончи мунофиқ, деб фатво чиқариш билан оворалар.

Ана ўша кишилар мўмин-мусулмонлар орасида турли гаплар чиқишига, ҳар хил фитна-фасод кўзғалишига, орага совуқчилик тушишига ва бошқа кўпгина муаммоларга сабаб бўладилар.

Ана ўшандоқ «фатвочи» биродарлар ўзларининг бу қилаётган ишлари динимиз таълимотларига мутлақо зид эканини тушуниб етмоқлари ва мазкур қабих одатларини ташламоқлари лозим.

2119- وَسَمِعَ ابْنُ عُمَرَ رَجُلًا يَخْلِفُ لَا وَالْكَعْبَةِ فَقَالَ: إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: "مَنْ خَلِيفَ بَعِيزِ اللَّهِ فَقَدْ أَشْبَرَكَ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَأَحْمَدُ.

2119. Ибн Умар розияллоху анху бир кишининг «Йўқ! Каъба ила қасамки!» деб қасам ичаётганини эшитиб қолиб:

«Расулulloх соллалллоху алайҳи васалламнинг:

«Ким Аллоҳдан ўзга ила қасам ичса, батаҳқиқ, ширк келтирибди», деганларини эшитдим», деди».

Абу Довуд, Термизий ва Аҳмад ривоят қилишган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шариф ҳам умумий маънони таъкидлаб келмоқда. Каъбаи Муъаззама–Аллоҳ таолонинг уйи, диний нуқтаи назардан жуда ҳам улуғ нарса ҳисобланади. Лекин шундоқ бўлса ҳам, фақат Аллоҳ

таолонинг номи илагина қасам ичиш мумкинлигидан, бошқа ҳеч нарса ила қасам ичиб бўлмаслигидан Каъбаи Муъаззамадек улуғ нарса билан ҳам қасам ичиб бўлмайди. Бу борада Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг:

«**Ким Аллоҳдан ўзга ила қасам ичса, батахқиқ, ширк келтирибди**», деган ҳадислари умумий қоидадир. Албатта, ким Аллоҳ таолодан ўзгани улуғлаш ниятида, билиб туриб ўша нарса ила қасам ичса, диндан чиқиб, мушрик бўлиши турган гап. Аммо, билмасдан тили кетиб қолса, макруҳ ишни қилган бўлади. Ундоқ одам дарҳол истиғфор айтиб, мазкур ишни қайтармаслиги лозим бўлади.

2120 – عَيْنُ بُرَيْدَةَ عَيْنُ أَبِيهِ 100 عَيْنِ النَّبِيِّ ” قَالَ: مِنْ حَلِيفَ قَبِيلٍ: إِنِّي بَرِيءٌ مِنَ الْإِسْلَامِ فَإِنْ كَانِ كَاذِبًا فَهُوَ كَمَا قَالَ وَإِنْ كَانِ صَادِقًا فَلَنْ يَرْجَعَ إِلَيَّ إِلَّا سِلَاحٌ سِإِلْمًا. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ.

2120. Бурайдадан, у ўз отасидан ривоят қилади:

«**Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:**

«**Ким қасам ичиб, мен Исломдан воз кечдим деса-ю, ёлғончи бўлса, у ўзи айтгандек бўлади. Агар у ўз гапида ростгўй бўлса, ҳеч қачон Исломга саломат қайта олмайди**», дедилар».

Абу Довуд ва Насайй ривоят қилганлар.

Шарҳ: Демак, қасам ичиб туриб турли бўлган-бўлмаган гап-сўзларни айтиб бўлмайди. Агар биров қасам ичиб туриб, ёлғондан «Мен Исломдан воз кечдим», деса ёки шунга ўхшаш бошқа гапларни айтса, муқаддас нарсани ўйин қилганининг жазосига ёлғони ростга чиқарилиб, Исломдан чиққан ҳисобланади. Агар, Аллоҳ кўрсатмасин,

мазкур одам ўзининг ўша машъум қасамида ростгўй бўлса, диндан бутунлай чиқиб, муртадга айланган бўлади, унинг энди Исломга саломат қайтиши мумкин бўлмай қолади. Шунинг учун ҳам бу масалада ниҳоятда ҳушёр бўлмоқ керак, тилни тийиб, айтиладиган ҳар бир сўзнинг оқибатини ўйлаб гапириш лозим.

اليمين الغموس

ҒАМУС ҚАСАМ

«Ғамус» сўзи луғатда «чўмилиш», «кўмилиш» маъноларини англатади.

Шаръий истилоҳда эса, ботил нарса учун қасддан қасам ичишга «ғамус қасам» дейилади.

Чунки, ундоқ ботил қасам ўз эгасининг жаҳаннам оловига чўмилишига, кўмилишига сабаб бўлади.

2121- عَنِ عَبْدِ اللَّهِ - بْنِ عَمْرٍو $\frac{1}{100}$ عَنِ النَّجْدِ " قَالَ:
الْكَبَائِرُ الْإِشْرَاقُ بِاللَّهِ وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ وَقَتْلُ النَّفْسِ وَالْيَمِينُ الْغَمُوسُ.
رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

2121. Абдуллоҳ ибн Амр розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Гуноҳи кабиралар: Аллоҳга ширк келтириш, ота-онага оқ бўлиш, одам ўлдириш ва ғамус қасамдир», дедилар».

Бухорий ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифдан ғамус қасам қанчалар

оғир гуноҳ эканлигини тушуниб олаверсак бўлади. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам гуноҳи кабиралар – энг катта гуноҳлар тўртта бўлиб, шулардан бири ғамус қасам эканлигини таъкидламоқдалар.

Дунёда Аллоҳ таолога ширк келтиришдек катта гуноҳ йўқ. Бу ҳадиси шарифда эса, ғамус қасам ана ўша, Аллоҳ таолога ширк келтиришдек, катта гуноҳга тенглаштирилмоқда.

Шунингдек, ота-онага оқ бўлиш ва одам ўлдиришлар ҳам ҳазил гуноҳлар эмас, ғамус қасам эса, ана ўша гуноҳлар ила бир сафга қўйилмоқда. Бас, шундоқ экан, ҳар бир мўмин-мусулмон ёлғондан қасам ичишдан худди Аллоҳ таолога ширк келтиришдан, ота-онага оқ бўлишдан ва одам ўлдиришдан қандоқ сақланса, шундоқ сақланиши керак.

2122- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ¹/₁₀₀ عَنِ النَّبِيِّ [”] قَالَ: مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ كَاذِبَةٍ لِيَقْطَعَ بِهَا مَالَ رَجُلٍ مُسْلِمٍ أَوْ قِبَالَ أَخِيهِ لِقَيِّ اللَّهِ وَهُوَ عَلَيْهِ غَضَبَانُ فَإِنَّزَلَ اللَّهُ تَصْدِيقَهُ (善) إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَى آخِرِ الْآيَةِ. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ.

2122. Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким бир мусулмон одамнинг (ёки ўз биродарининг, дедилар) молини узиб олиш учун ёлғон қасам ичса, Аллоҳга мулоқот бўлганида У зот ундан ғазабланган ҳолда бўлур. Бас, Аллоҳ ўшанинг тасдиғини: «Албатта, Аллоҳнинг аҳдини ва қасамларини озгина баҳога сотадиганларга, ана ўшаларга, охиратда ҳеч насиба

йўқдир», деб нозил қилди», дедилар».

Шарх: Ушбу хадисда ровий шакда бўлгани очиқ-ойдин кўриниб турибди. Ровий Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг «мусулмон одамнинг» ёки «биродарининг» деганларини аниқ ажрата олмай қолган. Шунинг учун омонатга хиёнат қилмаслик мақсадида икки лафзни ҳам келтирган.

Бировнинг молини ноҳақдан, меники, деб даъво қилиб, сўнгра, ботил даъвосини тасдиқлаш учун маҳкамада ёлғон қасам ичган одам қиёмат куни Аллоҳ таолога рўбарў бўлганида, Аллоҳ азза ва жалла ўша одамдан ғазабланган ҳолда бўлар экан. Бундоқ ноқулай ҳолдан ҳар бандани Аллоҳ таолонинг Ўзи асрасин!

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ушбу маънони айтиб туриб, ўз сўзларининг тасдиғи учун, **«Албатта Аллоҳнинг аҳдини ва қасамларини озгина баҳога сотадиганларга, ана ўшаларга охиратда ҳеч насиба йўқдир»,** ояти каримасини тиловат қилдилар.

Бундан эса, ноҳақдан бировнинг молини олиш учун ёлғон қасам ичишни Аллоҳ таоло қасамни озгина баҳога сотиш, деб атаганини билиб оламиз. Ундоқ одамларнинг охиратда ҳеч қандай насибаси қолмас экан. Бу эса, ўз навбатида, ғамус қасам ўз эгасини жаҳаннам оловига шўнғитишига яна бир ёрқин далилдир.

2123- عَيْنُ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ $\frac{1}{100}$ عَيْنِ النَّبِيِّ " قَالَ: مَبْنِ حَلِيفَ عَلَى يَمِينٍ مَصْبُورَةٍ كَاذِبًا فَلْيَتَبَوَّأْ بِوَجْهِهِ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

2123. Имрон ибн Ҳусойн розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким ёлғондан лозим қилувчи қасам ичса, ўзининг дўзахдаги ўриндиғига ўзи тайёрланаверсин», дедилар».

Шарҳ: Ҳадиси шарифдаги «лозим қилувчи қа-сам»дан мурод бировни бирор ишга ёки маблағ тўлашга мажбур қилувчи, деганидир.

Одатда, бундоқ қасамлар маҳкамада, қозининг ҳузурида ичилиб, ноҳақдан бир одамнинг молини тортиб олиш ёки унинг зиммасига зулм ила мажбурият юклашга сабаб бўлади. Аллоҳ таолодан кўркмаган баъзи кишилар ўзларига шунга ўхшаш ишни раво кўрадилар. Ана ўшалар бу дунёда бир оғиз ёлғон қасам ила беш кунлик ҳаётнинг озгина арзимаган матоҳига эришиши мумкин, аммо охиратларини ўйламайдиларми?!

Ҳа, ҳар инсон ўз охиратини ўйлаб иш қилмоғи лозим. Агар мазкур ёлғон қасам ичувчилар ўз ишларининг оқибати нима бўлишини билмасалар, билиб қўйишлари лозим. Уларнинг оқибатлари, ушбу биз ўрганаётган ҳадиси шариф маъносига қараганда, жуда ёмон бўлади. Қиёматда ундоқ ёлғон қасам ичиб юрган нобакорларга дўзах вожиб бўлади.

Ушбу ҳадисдан ёлғон қасам ичиб эришган нарсанинг катта-кичиклигига қарамай гуноҳкорга дўзах азоби бўлаверишини билиб оламиз. Чунки, бунга ўхшаш ҳолатларда қатъий чора кўрилмаса бўлмайди.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, мусулмон инсон ёлғон қасам—ғамус қасамдан худди дўзахга тушишдан кўркқандек кўркмоғи, унга умуман, яқин йўламаслиги лозим.

لا ينبغي اللجاج في اليمين

**ҚАСАМДА САРКАШЛИК ҚИЛИБ ТУРИБ ОЛИШ
ЯХШИ ЭМАС**

2124- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ $\frac{1}{100}$ عَنِ النَّبِيِّ [”] قَالَ: نَحْنُ الْآخِرُونَ
السَّابِقُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَقَالَ: وَاللَّهِ لَأَنْ يَلْجَأَ أَحَدُكُمْ بِمِمينِهِ فِي أَهْلِهِ آثَمُ
لَهُ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ أَنْ يُعْطِيَ كَفَّارَتَهُ الَّتِي افْتَرَضَ اللَّهُ عَلَيْهِ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ
وَمُسْلِمٌ.

2124. Абу Хурайра розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Биз (бу дунёда) охиргилару қиёмат кунда аввалгилармиз, дедилар. Ва яна:

«Аллоҳга қасамки, сизнинг бирортангизнинг ўз аҳли ҳақида ичган қасамида саркашлик қилиб туриб олиши, унинг учун Аллоҳнинг ҳузурида Аллоҳ унга фарз қилган каффоратни бермоғидан кўра, қаттиқроқ гуноҳдир», дедилар».

Бухорий ва Муслим ривоят қилишган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифни қўйидагича тушунилади: Бир одам аҳли оиласи ҳақида ёки умуман, бирор ишни қилиш ёки қилмаслик ҳақида қасам ичган. У ўз қасамига содиқ қолиб, ўша ишни тинмай қилмоқда, аммо унинг бу ишидан унинг аҳли-аёли зарар тортмоқда ёки у қасамига содиқ қолиб, ўзи қилмаслик ҳақида қасам ичган ишни ҳеч қилмай юрибди. Аммо унинг бу фаолиятдан аҳли-аёли зарар тортмоқда.

Мисол учун, топганимни садақа қиламан, деб қасам ичиб қўйган-у, ўша ишни қасамида маҳкам туриб амалга ошириши туфайли унинг аҳли аёли нафақасиз қолиб қийналмоқда.

Ёки бир киши ўз касбим бўйича ишламайман, деб қасам ичиб қўйган. Бошқа томондан аҳли аёлини боқишни

эплай олмаяти. Шу билан бирга, қасамида маҳкам туриб олмоқда. Натижада унинг ўзи ҳам, оила аъзолари ҳам зарар кўрмоқдалар.

Бундоқ одам қасамини бузса, маълум даражада гуноҳкор бўлади. Лекин, ўзини ва аҳли аёлини қийнаши ҳам гуноҳ. Шу икки гуноҳ солиштирилганда қасамни бузишдан кўра, ўзига ва аҳли аёлига доимий зарар келтириш каттиқроқ гуноҳ ҳисобланади.

Шунинг учун ҳам мазкур ҳолатга тушиб қолган инсон қасамини бузиб, қасамхўр бўлганда бериладиган каффоратни бериши мақсадга мувофиқ бўлар экан.

لغو اليمين

БЕҲУДА ҚАСАМ

2125 - عَنِ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: (س) لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّعْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ ۖ قَالَتْ: أُنْزِلَتْ فِي قَوْلِهِ لَا وَاللَّهِ- بَلَى وَاللَّهِ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

2125. Оиша розияллоҳу анҳодан Аллоҳ таолонинг:
«Аллоҳ сизларни беҳуда қасамларингиз туфайли тутмайди» деган қавли ҳақида ривоят қилинади:
«Бу оят бировнинг «Йўқ! Валлоҳи!» ва «Ҳа! Валлоҳи!» каби гапи ҳақида нозил қилинган».

Бухорий ривоят қилган.

2126 - وَعَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - ﷺ قَالَ: هُوَ كَلَامُ الرَّجُلِ فِي

بَيْتِهِ كَلَّا وَاللَّهِ وَبَلَى وَاللَّهِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَابْنُ حِبَّانَ وَالْبَيْهَقِيُّ.

2126. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«У (беҳуда қасам) – кишининг ўз уйида «Йўқ! Валлоҳи! Ҳа! Валлоҳи!» демоғидир, дедилар».

Абу Довуд, Ибн Ҳиббон ва Байҳақий ривоят қилганлар.

Шарҳ: Ушбу икки ривоятда «Бақара» сурасидаги:

«Аллоҳ сизларни беҳуда қасамларингиз туфайли тутмайди. Лекин қалбдан касб қилганингизда тутади. Ва Аллоҳ мағфиратли, раҳимли зотдир» ояти каримаси ҳақида сўз кетмоқда.

Бу ояти каримада эса, икки хил: беҳуда ва қалбдан касб қилинган қасамлар ҳақида сўз юритилмоқда.

«Беҳуда қасам», деб, ўйламай-нетмай, тил ўрганиб қолганидан ичиладиган қасамга айтилади. Айниқса, арабларда қасам лафзи осон чиқади. Сўз орасида ҳам, валлоҳи, биллаҳи, таллоҳи, деб юборишаверади. Бунда қасам ичиш нияти умуман бўлмаса ҳам тил ўрганиб қолган бўлади.

Туркий халқларда ҳар нарсага, худо урсин, деявериш ҳам шунга ўхшайди.

Бир куни Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васаллам саҳобалардан бирлари билан йўлда юриб борар эдилар. Ов қилишаётган кишилар олдидан ўтиб қолишди. Шунда:

«Аллоҳга қасамки, урдим». «Аллоҳга қасамки, хато қилдим», деган овозлар эшитилди. Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам билан кетаётган киши «Қасамхўр бўлишдими?» деб сўради. Пайғамбар алайҳиссалом: «Йўқ, овчиларнинг қасами беҳуда бўлади. Каффорат ҳам, укубат ҳам йўқ», дедилар.

Демак, беҳуда қасам кечирилгандир, унинг учун ҳеч қандай гуноҳ ҳам, жазо ҳам йўқ. Лекин мусулмонлик

одоби кўп қасам ичмасликни тақозо қилади.

Бошқа бир ояти каримада кўп қасам ичиш кофирларнинг иши эканлиги таъкидланган.

«Қалбдан касб қилинган қасам», деганимизни маълум бир ният билан, келажакда бир ишни қилиш ёки қилмасликни қасд қилиб қасам ичиш, деб тушунмоқ лозим. Одатда, оддий қасам, худди шу қасам ҳисобланади. Бундоқ қасам ичган одам қасамига содиқ қолиши лозим. Агар қасамида турмаса, қасамхўр бўлади ва гуноҳ содир этган ҳисобланиб, каффорат бериши вожиб бўлади.

Ханафий ва Моликий мазҳаблари бўйича, бир нарсани тўғри, деб гумон қилиб қасам ичса-ю, нотўғри чиқиб қолса ҳам «беҳуда қасам» бўлади. Бу ҳолатда ҳам на гуноҳ ва на каффорат бўлади.

اليمين على نية المستحلف

ҚАСАМ УНИ ИЧИШНИ ТАЛАБ ҚИЛУВЧИ НИЯТИГА БОҒЛИҚДИР

2127- عَيْنُ أَبِي هُرَيْرَةَ $\frac{1}{100}$ عَيْنِ النَّبِيِّ " قَالَ: الْيَمِينُ عَلَى نِيَّةِ الْمُسْتَحْلِفِ. وَفِي رِوَايَةٍ: يَمِينُكَ عَلَى مَا يُصِدِّقُكَ عَلَيْهِ صَبَاحُكَ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

2127. *Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам қасам уни ичишни талаб қилувчи ниятига боғлиқдир», дедилар».

Бошқа ривоятда:

«Сенинг қасаминг соҳибингнинг тасдиқ қилишига

боғлиқдир», дейилган.

Муслим, Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Икки киши бирор нарса ҳақида тортишиб қолсалар ёки қози қасам ичишни талаб қилса, ичиладиган қасам уни ичишни талаб қилувчи томоннинг ниятига қараб бўлади. Бўлмаса, қасам ичган одам мен бошқа ният билан қасам ичган эдим, деб ўзини масъулиятдан олиб қочиши мумкин бўлиб қолади. Мисол учун, бир киши иккинчисидан сенинг нарсангни олганим йўқ, деб қасам ичишни талаб қилди. Иккинчи одам ўша қасамни ичди. Лекин кейинчалик у «Мен бошқа ният билан қасам ичган эдим» деса, гапи қабул қилинмайди.

2128- عَيْنُ سُؤْيِدِ بْنِ حَنْظَلَةَ $\frac{1}{100}$ قِيلَ: خَرَجْنَا نُرِيدُ رَسُولَ اللَّهِ [”] وَمَعَنَا وَائِلُ بْنُ حُجْرٍ فَأَخَذَهُ عَدُوٌّ لَهُ فَتَحَرَّجَ الْقَوْمُ أَنْ يَخْلِفُوا وَحَلَفْتُ أَنَّهُ أَخِي فَخَلَسَى سَبِيلُهُ فَأَتَيْنَا رَسُولَ اللَّهِ [”] فَأَخْبَرْتُهُ أَنَّ الْقَوْمَ تَحَرَّجُوا أَنْ يَخْلِفُوا وَحَلَفْتُ أَنَّهُ أَخِي قِيلَ: صَدَقْتَ الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَابْنُ مَاجَةَ.

2128. Сувайд ибн Ханзола розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хузурларига боришни ирода қилиб сафарга чикдик. Биз билан Воил ибн Хужр ҳам бор эди. Уни бир душмани тутиб олди, қавм қасам ичишда танг ҳолга тушиб қолди. Шунда мен у менинг биродарим, деб қасам ичдим. Душман уни қўйиб юборди. Сўнг Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хузурларига келдик. Мен у зотга хабарни етказиб, қавм қасам ичишда танг ҳолга тушиб қолди. Шунда мен, у

менинг биродарим, деб қасам ичдим, дедим. У зот рост айтибсан, мусулмон мусулмоннинг биродаридир», дедилар».

Абу Довуд ва Ибн Можа ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифдаги биродар сўзини ака ёки ука деб тушуномқ керак.

Бир гуруҳ саҳобалар Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига бориш учун йўлга чикибдилар. Уларнинг ичларида Воил ибн Ҳужр розияллоҳу анҳу ҳам бор эканлар. Улар йўлда кетишарканда қандайдир адоват туфайли Воил розияллоҳу анҳуни пойлаб юрган душмани у кишини ушлаб олибди. Афтидан, душман Воил розияллоҳу анҳуни яхши танимас экан. Буни билган Воил розияллоҳу анҳу бошқа бир ривоятда зикр қилинганидек, мен Воил эмасман, деб тонибдилар. Шунда душман у кишининг шерикларига бунинг Воил эмаслигига қасам ичасизлар, деб туриб олибди.

Саҳобалар ёлғондан қасам ичамизми, деб тортиниб, иккиланиб туриб қолишибди. Ана шу пайт ушбу ҳадиси шарифнинг ровийи Сувайд ибн Ҳанзала розияллоҳу анҳу «**У менинг биродарим**», деб қасам ичибдилар. Душман одам бу Воил эмас экан, мана бу қасам ичаётган одамнинг биродари экан, деб Воил розияллоҳу анҳуни қўйиб юборибди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига етиб келганларидан сўнг бўлиб ўтган ҳодисани сўзлаб берган Сувайд розияллоҳу анҳу ўз сўзлари охирида «**Қавм қасам ичишда танг ҳолга тушиб қолди. Шунда мен у менинг биродарим, деб қасам ичдим**», дедилар.

Бу гапларни эшитиб бўлганларидан сўнг Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам «**Рост айтибсан, мусулмон мусулмоннинг биродаридир**», дедилар ва шу

таолонинг хоҳиши билан бўлишини бирор лаҳза ҳам унутмаслиги лозимлиги, банда ўзи қилмоқчи бўлган ишни доимо Аллоҳ таолонинг хоҳишига боғлаб, «иншааллоҳ, қиламан» демоғи лозимлиги ҳақида сўз юритилмоқда.

Инсоннинг ҳар бир ҳаракати, иши, ҳатто нафас олиб-чиқариши ҳам буткул Аллоҳ таолонинг иродасига боғлиқдир. Ҳар бир иш Аллоҳ таоло хоҳласа, бўлади, хоҳламаса, бўлмайди. Шунинг учун инсон бу ҳақиқатни бир лаҳза ҳам унутмаслиги, келажакдаги режа ва ишларини Аллоҳнинг хоҳишига боғлаб гапириши лозим. Аллоҳ таоло ояти каримада:

«Зинҳор бир нарсани: «Буни эртага, албатта, қилувчиман», дема, магар: «Аллоҳ хоҳласа» дегин», демоқда.

Яъни, келажакда бир иш қилмоқчи бўлсанг, доимо «иншааллоҳ, қиламан», дегин. Чунки, келажак сенга нисбатан ғайбдир. Сал ўтиб нима бўлишини билмайсан.

Ояти карима давомида Аллоҳ таоло, иншааллоҳ, дейишни унутиб қўйганда нима қилмоқ кераклиги ҳақида таълим беради:

«Қачонки унутсанг, Роббингни эсла ва: «Шоядки, Роббим мени яхшироққа яқин бўлишимга ҳидоят қилса», дегин».

Яъни, иншааллоҳ, дейишни унутиб қўйсанг, эсингга тушиши билан уни дарҳол айтгин ва доимо яхшироққа яқин бўлишни умид қилгин ҳамда шунинг учун ҳаракат этгин.

Ушбу ояти карима ҳукмига биноан, бир киши фалон ишни, албатта, қиламан, деса-ю, қилмаса, гуноҳкор бўлади. Аммо, иншааллоҳ қиламан, де-са-ю, қила олмаса, гуноҳкор бўлмайди.

2129- عَيْنِ ابْنِ عُمَرَ ¹/₁₀₀ عَيْنِ النَّبِيِّ " قَيَالَ: مَيْنِ حَلِيفَ

عَلَى يَمِينٍ فَقَالَ إِنَّ شَيْءَ اللَّهِ فَقَدْ اسْتَيْتَى. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ.
وَلِلنَّبِيِّ وَأَبِي دَاوُدَ: مِنْ حَلِيفَ فَاسْتَيْتَى فَإِنْ شَاءَ مَضَى وَإِنْ شَاءَ
تَرَكَ غَيْرَ حَنْثٍ.

2129. Ибн Умар розияллоҳу анҳумодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким бир нарсага қасам ичса-ю, сўнгида, иншааллоҳ, деса, батаҳқиқ, истисно қилган бўлади», дедилар».

Насайи ва Абу Довуднинг ривоятида:

«Ким қасам ичса-ю, сўнг истисно қилса, агар хоҳласа, қилади, хоҳласа, тарк этади. У қасамхўр бўлмайди», дейилган.

Шарҳ: Бу ердаги истиснодан мурод, иншааллоҳни қўшиб гапиришдир. Биров қасам ичса-ю, иншааллоҳ, демаса, қасамига амал қилиши лозим бўлади. Агар ўша одам қасамидан кейин, иншааллоҳ, деб қўйса, қасамига амал қилиш унинг учун ихтиёрий бўлиб қолади. У хоҳласа, қасамига амал қилади, хоҳласа, қилмайди.

2130- عَيْنُ عِكْرِمَةَ $\frac{1}{100}$ عَيْنِ النَّبِيِّ قِيلَ: وَاللَّهِ لَاغْرُزُونَ قُرَيْشًا
وَاللَّهِ لَاغْرُزُونَ قُرَيْشًا وَاللَّهِ لَاغْرُزُونَ قُرَيْشًا ثُمَّ قِيلَ: إِنَّ شَيْءَ اللَّهِ. وَفِي
رَوَايَةٍ: ثُمَّ سَبَكَتْ ثُمَّ قِيلَ إِنَّ شَيْءَ اللَّهِ ثُمَّ لَمْ يَعْزُهُمْ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ
وَالْبَيْهَقِيُّ وَابْنُ حَبَّانَ وَلَفْظُهُ: وَاللَّهِ لَاغْرُزُونَ قُرَيْشًا ثَلَاثًا ثُمَّ سَبَكَتْ ثُمَّ
قَالَ إِنَّ شَاءَ اللَّهِ.

2130. *Икрима розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Аллоҳга қасамки, албатта, Қурайшга қарши ғазот қиламан! Аллоҳга қасамки, албатта, Қурайш-га қарши ғазот қиламан! Аллоҳга қасамки, албатта, Қурайшга қарши ғазот қиламан!» дедилар. Сўнгра «иншааллоҳ», дедилар».

Бошқа ривоятда:

«Сўнг сукут қилдилар, кейин «иншааллоҳ», дедилар, аммо ғазот қилмадилар», дейилган.

Абу Довуд, Байҳақий ва Ибн Хиббоннинг лафзида:

«Уч марта «Аллоҳга қасамки, Қурайшга қарши ғазот қиламан», дедилар, сўнгра бир муддат сукут сақладилар, кейин, «иншааллоҳ», дедилар», де-йилган.

Шарҳ: Бир гапни гапириб туриб, орада бир оз сукут сақлашни сакта, дейилади. Сакта икки хил бўлади. Агар гап давомида нафас олиш ёки ютиниб олиш учун сукут қилинган бўлса, сактаи муттасила, дейилади. Аммо ундан кўпроқ сукут сақланса, сактаи мунфасила, дейилади.

Бу масалага талоқ ва қул озод қилиш ҳам қўшилади. Яъни, бир одам қасам ичса ёки хотинини талоқ қилса-ю, ортидан «иншааллоҳ», деб қўйса, қасами қасам ўрнига ўтмайди, талоғи талоқ бўлмайди.

Албатта, сактаи мунфасила–қасам ёки талоқдан кейин узоқроқ сукутнинг чегараси бўлиши кераклигини ҳамма хис қилади. Уламоларимиз мазкур чегара ҳақида, ўша гапни айтган мажлисида ёки бошқа мавзуга ўтишдан олдин «иншааллоҳ», деб олса бўлди, деганлар.

الباب الثاني في النذر

ИККИНЧИ БОБ НАЗР ҲАҚИДА

деб аталади.

Мисол учун, «Аллоҳ учун минг сўм садақа қиламан» ёки «Аллоҳ учун уч кун рўза тутаман» кабилар.

Юқорида келтирилган ояти карималарда назрга вафо қилишлик аброр мўмин-мусулмон кишиларнинг сифати эканлиги таъкидланмоқда.

2131 – عَيْنِ ابْنِ عُمَرَ $\frac{1}{100}$ قِيلَ: نَهَى النَّبِيُّ ^{'''} عَيْنِ النَّذْرِ وَقَالَ: إِنَّهُ لَا يَرُدُّ شَيْئًا وَإِنَّمَا يُسْتَخْرَجُ بِهِ مِنَ الْبَحِيلِ.

2131. Ибн Умар розияллоҳу анҳумодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам назрдан қайтардилар ва у ҳеч нарсани қайтармайди, у ила бахилдан бир нарса чиқариб олинади, холос, дедилар».

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шариф ҳақида баъзи уламо аҳлларининг алоҳида мулоҳазалари бор. Ўша мулоҳазаларни ўргансак, ҳадиси шарифларни ўрганиш, улар билан ишлаш қоидаларидан йиригини ўрганган бўламиз, иншааллоҳ.

Шайх Муҳаммад Ғаззолий қуйидагиларни ёзадилар:

«Қуръони Каримни оз тиловат қилишлик ва ҳадисларни кўп қироат қилишлик Исломнинг дақиқ сувратига эришишга олиб бормайди. Балки, бу иш, агар айтиш мумкин бўлса, нотўғри овқатланиш билан баробардир. Чунки, ақл ва жисм баробар бўлиши учун керакли унсурларнинг тавозуни лозим.

Аста-секин янгидан бошлаб, дақиқ қараб мисоллар келтирайлик:

Санъоний назрни ҳаром деб билади. У ўзининг бу ҳукмида Ибн Умарнинг:

«Набий алайҳиссалом назрдан қайтардилар ва у ҳеч нарсани қайтармайди, у ила бахилдан бир нарса

чиқариб олинади, холос, дедилар», деган ҳадисига суянади.

Ҳеч нарсани қайтармайдиган назр тижорий олди-бердиларга ўхшаш, инсоннинг агар беморлигимдан тузалсам ёки ўғлим имтиҳондан ўтиб олса, Аллоҳ учун фалонни назр қиламан, дейишидир.

Аммо Аллоҳнинг тоати учун қилинадиган бош-қа назрларда ҳеч қандай танглик йўқ. Фикҳий жиҳатдан тўғри бўлса, бўлди, бошқа тўсиқ йўқ.

Савол шуки, Аллоҳ таоло абзорларнинг васфида:

«Назрга вафо қилурлар ва ёмонлиги кенг тар-қаладиган бўлган Кундан қўрқурлар», деб турса ва яна бошқа оятда:

«Сўнгра ўзларидаги кирларни кетказсинлар, назрларига вафо қилсинлар ва қадимги уйни тавоф қилсинлар», деган бўлса, қандоқ қилиб, назрларнинг барчаси ҳаром, деб ҳукм чиқариш мумкин?!»

Биз шайх Муҳаммад Ғаззолий раҳматуллоҳи алайҳининг ушбу гапларига тўла қўшилиш билан бирга, яна бошқа баъзи мулоҳазаларни ҳам айтиб ўтмоқчимиз.

Агар Ибн Умар розияллоҳу анҳумо ривоят қилган ҳадиси шарифга биноан, «назр қилиш ҳаром» дейдиган бўлсак, Аллоҳ таолонинг:

«Қилган нафақангизни ёки назрингизни Аллоҳ, албатта, билади. Золимларга ёрдамчилар йўқдир», деган ояти каримаси қаёқда қолади?!

Демак, Ислом шариати, унинг аҳкомлари ҳақида баҳс юритмоқчи бўлган, уларни тўғри тушунмоқчи бўлган ва умуман, динимиз ҳақида фикр-мулоҳаза юритмоқчи, бирор гапни одамларга етказмоқчи, ўзича ижтиҳод қилмоқчи бўлган ҳар бир одам аввало, Қуръони Каримни яхшилаб ўрганмоғи лозим. Сўнгра ҳадиси шарифларни ўрганиб, кейин бошқа масдарларга ўтиши керак бўлади.

Уламо аҳлларимиз ҳадиси шарифларнинг саҳиҳ бўлиши учун уларнинг Қуръони Карим оятларига мос

келиши лозимлигини асосий шарт қилиб қўйганлар. Қуръони Каримга зоҳирида зид бўлиб кўринган ҳар бир ҳадисни илмий йўл билан, маълум қонун-қоидалар асосида таъвийл қилинади. Агар таъвийл қилиш имкони бўлмаса, ҳадис деб даъво қилинаётган нарсани ҳадис эмас, деб эълон қилинади.

Ушбу сиз билан биз ўрганаётган, мунозараларга сабаб бўлаётган, Ибн Умар розияллоху анхумо ривоят қилган ҳадиси шарифнинг ҳам зоҳирий маъносини олинса, Қуръони Карим оятига зид бўлади. Шунинг учун уламо аҳлларимиз бу ҳадисни таъвийл қилиб: «Бу ҳадисдаги наҳйини зоҳирий маъно бўйича олинмайди. Агар шундоқ қилинадиган бўлса, назрнинг ҳукми ботил бўлади. Назрга вафо қилиш ҳам соқит бўлади. Бу ҳадисдаги наҳйи назр қазои қадарни қайтаради, инсонга ўзида йўқ нарсани келтиради, деб эътиқод қилиш мумкин эмаслигига оиддир», дейдилар.

Бу масала бўйича яна бир мулоҳаза бор. Агар Ибн Умар розияллоху анхумо ривоят қилган ҳадиснинг зоҳирий маъносига қараб, назр қилиш ҳаромдир, деган ҳукм чиқарадиган бўлсак, бошқа ёқдаги кўплаб ҳадисларни қўййлигу, ушбу ўзимиз ўрганаётган бобдаги, ушбу ҳадисдан кейин келадиган ҳадисларга нима деймиз?!

Ҳа, бирор ҳукмни чиқаришдан олдин унга тегишли барча далиллар ва маълумотларни яхшилаб ўрганиб, солиштириб чиқиш лозим бўлади.

2132- عَيْنُ أَبِي هُرَيْرَةَ ¹/₁₀₀ عَيْنِ النَّبِيِّ. " قَالَ: إِنَّ النَّذْرَ لَا يُقَرَّبُ مِنْ ابْنِ آدَمَ شَيْئًا لَمْ يَكُنِ اللَّهُ قَدَرَهُ لَهُ وَلَكِنَّ النَّذْرَ يُوَفِّقُ الْقَدَرَ فَيُخْرِجُ بِتَدْلِكَ مِنَ الْبَحِيلِ مَا لَمْ يَكُنِ الْبَحِيلُ يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَ. رَوَاهُمَا الْحَمْسَةُ.

2132. *Абу Хурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Албатта, назр одам боласига Аллоҳ унга тақдир қилмаган бирор нарсани яқин қилмайди. Лекин назр қадарга мувофиқ келади ва у ила бахил чиқармайдиган бўлган нарсани ундан чиқариб олинади», дедилар».

Икковини Бешовлари ривоят қилганлар.

Шарҳ: Бу ҳадиси шариф ўзидан олдин келган ҳадисни шарҳламоқда. Бу борада айтилаётган ҳадислар ақийда бобига, хусусан, қазои қадар масаласига тегишли эканлигини энди тўлиқ тушундик. Исломиё ақийдага биноан, бу дунёдаги каттаю кичик ҳар бир иш фақатгина Аллоҳ таолонинг қазои қадари ила бўлади. Шунга биноан, мусулмон инсоннинг «Менга тақдир қилинмаган нарсани келтиради» деган эътиқод ила назр қилиши ҳаромдир.

Агар бундоқ назрдан бирор нарса қоладиган бўлса, у ҳам бўлса, оддий ҳолатларда ҳеч кимга бирор нарса бермайдиган бахил одам мазкур но-тўғри эътиқод билан назр қилса, ундан баъзи кишилар фойдаланиб қолишлари мумкин, холос. Лекин Ислонда бу каби «фойдаларнинг» боридан йўғи яхши ҳисобланади.

2133 – عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: مِمَّنْ

نَذَرَ أَنْ يُطِيعَ اللَّهَ فَلْيُطِعهُ وَمَنْ نَذَرَ أَنْ يَعْصِيَهُ فَلَا يَعْصِه. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ إِلَّا مُسْلِمًا.

2133. *Оиша розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким Аллоҳга тоат қилишни назр қилган бўлса, У

зотга тоат қилсин. Ким У зотга осий бўлишни назр қилган бўлса, Унга осийлик қилмасин», дедилар».

Бешовларидан фақат Муслим ривоят қилмаган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифдан иккита ҳукм чиқади:

1. Намоз ўқиш, рўза тутиш, садақа бериш каби Аллоҳ таолога тоат, ибодат ҳисобланган ишларни назр қилган одамга уларни амалга ошириш вожиб бўлади.

2. Намоз ўқимаслик, бировга ёмонлик қилиш каби Аллоҳ таолога осийлик ҳисобланган ишларни назр қилган одамга қилган назрини бузишлик ва каффорат беришлик вожиб бўлади.

2134- عَيْنُ عِمْرَانَ ابْنِ حُصَيْنٍ $\frac{1}{100}$ عَيْنِ النَّبِيِّ قِيلَ: خَيْرُكُمْ قَرْنِي ثُمَّ الَّذِينَ يُلُونَهُمْ قِيلَ عِمْرَانُ لَا أَدْرِي ذَكَرَ ثَتْنَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا بَعْدَ قَرْنِهِ ثُمَّ يَجِيءُ قَوْمٌ يَنْذِرُونَ وَلَا يَفُيُونَ وَيُخَوِّنُونَ وَلَا يُؤْمِنُونَ وَيَشْهَدُونَ وَلَا يُسْتَشْهَدُونَ وَيُظْهَرُ فِيهِمُ السَّمَنُ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَالنَّسَائِيُّ.

2134. Имрон ибн Хусойн розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Сизларнинг яхшиларингиз менинг асримдир.

Сўнгра, уларга эргашиб келганлардир. (Имрон, У зот ўз асрларидан кейинги икки асрни зикр қилдиларми, уч асрни зикр қилдиларми, билмай қолдим, деди.) Сўнгра бир қавмлар келурки, улар назр қилурлар, вафо қилмаслар, хиёнат қилурлар, ишонилмаслар, гувоҳлик берурлар, гувоҳликлари талаб қилинмас ва уларда семириш зоҳир бўлур», дедилар».

Бухорий ва Насайи ривоят қилганлар.

Шарҳ: Бу ҳадиси шариф олдин ҳам ўтган. Шунинг учун бу ерда ўрганаётган бобимизга тегишли жойини

таҳлил қилиш билан кифояланамиз. Ҳозир бизга ўрганишимиз лозим бўлган жойи эса, Пай-ғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг:

«Сўнгра бир қавмлар келурки, улар назр қилурлар, вафо қилмаслар», деган ибораларидир.

Ҳадиси шарифнинг умумий маъноси ила ушбу иқтибосни қўшиб таҳлил қиладиган бўлсак, Пай-ғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг асрларида ва у асрдан кейинги икки, уч асрда яшаган энг яхши исломий асрларнинг одамлари назрларига вафо қилишни бошқа амаллар қатори ўзларининг мусулмонлик бурчлари деб билишлари ва уни тўлиқ амалга оширишлари турган гап эканлиги, мазкур хайрли асрлардан кейинги асрларда келадиган кишилар эса, Ислом таълимотларига амал қилишда аста-секин сушлашиб, камчиликларга йўл қўйишлари, жумладан, ўзлари атаган назрларга вафо қилмай қўйишлари Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам томонларидан аввалдан айтиб қўйилган эканлигини билиб оламиз.

Бинобарин, назрига вафо қилувчилар ҳақиқий, асл мусулмонлар, аксинча, назрига вафо қилмайдиганлар умуман, дину диёнат билан иши йўқ ёки иймон-эътиқоди суст кишилар бўлиб чиқади.

2135- وَجَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ يَوْمَ الْفَتْحِ فَقَالَ: يَا رَسُولَ

اللَّهِ إِنِّي نَذَرْتُ لِلَّهِ إِنْ فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكَ مَكَّةَ أَنْ أَصِلِّيَ فِي بَيْتِ الْمُقَدَّسِ رَكَعَتَيْنِ قَالَ: صَلِّ هَاهُنَا ثُمَّ أَعَادَ عَلَيْهِ فَقَالَ: صَلِّ هَاهُنَا ثُمَّ أَعَادَ عَلَيْهِ فَقَالَ: شَيْءُكَ إِذَنْ. وَزَادَ فِي رِوَايَةٍ: وَالَّذِي بَعِثَ مُحَمَّدًا بِطَاحِقٍ لَوْ صَلَّيْتَ هَاهُنَا لِأَجْرٍ عَنْكَ صَلَاةٌ فِي بَيْتِ الْمُقَدَّسِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ

2135. Фатҳ куни Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига бир киши келиб:

«Эй Аллоҳнинг Расули, мен агар Аллоҳ сизга Маккани фатҳ қилса, Аллоҳ учун Байтул Макдисда икки рақъат намоз ўқишни назр қилган эдим» деди.

У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Мана бу ерда ўқиб ол», дедилар.

У ўз гапини яна такрорлади. У зот яна:

«Мана бу ерда ўқиб ол», дедилар.

Кейин ҳалиги одам ўз гапини яна такрорлади.

Шунда У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ундок бўлса, ўзинг биласан», дедилар.

Бошиқа ривоятда:

«Муҳаммадни ҳақ ила юборган Зот ила қасамки, агар бу ерда намоз ўқиганингда Байтул Макдисда намоз ўқиганинг ўрнига ўтар эди», зиёда қилинган.

Абу Довуд, Байҳақий ва ал-Ҳоким ривоят қилганлар.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифда зикр қилинган ҳодиса Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Аллоҳ таолонинг ёрдами ила Маккаи мукаррамани фатҳ қилиб бўлиб, ҳарами шарифнинг ичида турганларида бўлиб ўтган.

Байтул Макдис шарафли макон, лекин Байтуллоҳ ундан кўра кўплаб марта шарафли эканида ҳеч шубҳа йўқ. Шунинг учун ҳам Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга:

«Эй Аллоҳнинг Расули, мен агар Аллоҳ сизга Маккани фатҳ қилса, Аллоҳ учун Байтул Макдисда икки рақъат намоз ўқишни назр қилган эдим?» деган одамга У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам Ҳарами шарифдан бир жойни кўрсатиб:

«Мана бу ерда ўкиб ол», дедилар.

Мазкур одам ўз саволини уч марта қайта-қайта такрорлаганидан кейин эса, ҳукмни яна ҳам аниқ қилиб:

«Муҳаммадни ҳақ ила юборган Зот ила қасамки, агар бу ерда намоз ўқиганингда Байтул Макдисда намоз ўқиганинг ўрнига ўтар эди», дедилар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бу гапларидан «Агар биров бирор ишни маълум маконда қилишни назр қилган бўлса, унга ўша ишни мазкур тайин қилинган жойдан афзал жойда қилса, жоиз» деган ҳукм олинган.

2136- أَتَتْ امْرَأَةُ النَّبِيِّ " فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي نَبَذْتُ
أَنْ أَضْرِبَ عَلَى رَأْسِكَ بِالْدُّفِّ قَالَ: أَوْفِي بِنَذْرِكَ قَالَتْ: إِنِّي نَبَذْتُ
أَنْ أَذْبَحَ بِمَكَانٍ كَذَا وَكَذَا قَالَ: لَصَنَمٍ قَالَتْ: لَا قَبَالَ: لِتَوْنٍ قَالَتْ: لَا
قَالَ: أَوْفِي بِنَذْرِكَ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ التِّرْمِذِيُّ.

2136. Бир аёл Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб:

«Эй Аллоҳнинг Расули, мен сизнинг бошингиз узра туриб, дуфф (шилдиروғи йўқ чилдирма) чалишни назр қилган эдим?» деди. У зот:

«Назрингга вафо қил», дедилар. У аёл:

«Фалон-фалон жойда туя сўйишни назр қилган эдим?» деди.

«Санамгами?» дедилар у зот.

«Йўқ», деди аёл.

«Васангами?» дедилар у зот.

«Йўқ», деди аёл.

«Назрингга вафо қил», дедилар у зот».

Абу Довуд ва Термизий ривоят қилганлар.

Шарҳ: Аввал ҳадиси шарифда келган баъзи сўзлар билан яхшироқ танишиб олайлик.

«Дуфф», аввал ҳам айтиб ўтилганидек, шилдироғи йўк чилдирма. Ушбу омилга, яъни, чилдирманинг шилдироғи йўклигига алоҳида эътибор бериш керак. Чунки, баъзи бир кишилар ҳукм чиқаришда бу омилга алоҳида аҳамият берадилар.

«Санам» — бош-юз қисми инсонга ўхшаш бут.

«Васан» — инсонга ўхшамаган бут.

Ушбу ҳадиснинг имом Термизий ривоят қилган матнида бошқа тафсилотлар ҳам бўлиб, ўша матнни ҳам ўрганишимизнинг катта фойдаси бўлгани учун, аввал уни ҳам келтириб олайлик:

«Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам ўзларининг баъзи ғазотларига чиқдилар. У зот қайтиб келганларида ҳузурларига бир қора жория келиб:

«Эй Аллоҳнинг Расули, агар Аллоҳ сизни саломат қайтарса, ҳузурингизда чилдирма чалишни назр қилган эдим?» деди. У зот:

«Назрингга вафо қил», дедилар.

Жория ўрнидан туриб чилдирма чалишни бошлади. Абу Бакр кириб келди. У чалаверди. Сўнг Умар кириб келди. У чилдирмасини ташлаб, устига ўтириб олди. Шунда Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам:

«Мен сендан шайтон ҳам кўрқса керак, деб ўйлайман, эй Умар», дедилар.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Қилинган назрнинг шариатга тўғри ёки тўғри эмаслигида шубҳа туғилиб қолганда биладиган кишилардан сўраш кераклиги.

Мазкур қора қиз ана шундоқ қилди. У ўзи қилган назрнинг тўғри ёки тўғри эмаслигида шубҳаланиб қолиб, Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васалламдан сўради.

2. Пайғамбаримиз соллalloҳу алайҳи васалламнинг ўта

камтар, тавозуъли зот эканликлари.

Шундоқ улуғ зотнинг бир қора қиз билан юқорида васф қилинган муомалани қилишлари, унинг кўнглига қараб, одатда ўзлари унча рағбат қилмайдиган ишларга ҳам иштирок этишлари ўта камтарлик эмасми?

3. Шариатда мубоҳ ҳисобланган, дуфф чалишга ўхшаш баъзи ишларни ҳам назр қилиш мумкинлиги.

Аммо, баъзи уламо аҳлларимиз бошқа ҳадисларни, жумладан, яқинда ўрганажак ҳадисларимизни далил қилиб, фақат Аллоҳ таолога қурбат ҳосил қиладиган ишларнигина назр қилиш мумкин, дейдилар.

4. Санам ва васанларга назр аташ ҳаром эканлиги.

Бу Аллоҳ таолодан ўзгага назр аташ мумкин эмаслигининг таъкидидир. Жоҳилият даврида санам ва васанларга назр аташ жуда ҳам авж олган эди. Шунинг учун ҳам, ҳалиги қора жория фалон маконда туя сўйишни назр қилувдим, дейиши билан Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам дар-қол, санамгами, деб сўрадилар.

5. Аллоҳ таолодан ўзгани аралаштирмай маълум бир жойда жонлиқ сўйишни назр қилиш жоизлиги. Чунки, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзларига савол берган қора жориядан бут ва санамларга назр қилмай, фақат маконнинг номини айтганини билганларидан сўнг уни назрига вафо қилишга амр этдилар.

Уламо аҳлларимиз, маълум жойга атаб қўйилган назр, ўша жой аҳолисининг ҳаққига айланиб қолади. Назр қилган одамга айни ўша жойда назр қилиши вожиб бўлади, деганлар.

6. Абу Бакр розияллоҳу анҳунинг юмшоқ табиатли зот эканликлари.

У киши кириб келганларида қора қиз ўз чилдирмасини чалишда давом этавериши шуни кўрсатади.

7. Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг талабчан

табиатлари, бошқаларни тергаб туриш одатлари машхурлиги.

Шунинг учун ҳам, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ва Абу Бакр розияллоҳу анҳуларнинг ҳузурида бемалол чилдирма чалиб турган қора киз Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу келишлари билан чилдирмасини ерга ташлаб, устига ўзи ўтириб олди. У бу ишни Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳудан ҳайиққанидан қилди, албатта.

8. Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг фазллари улуғ экани.

Албатта, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг у кишига: **«Мен сендан шайтон ҳам кўркса керак, деб ўйлайман, эй Умар»** дейишлари катта гап.

يَقْضَى النَّذْرَ عَنِ الْمَيِّتِ

МАЙЙИТНИНГ НАЗРИ ҚАЗО ҚИЛИНУР

2137- عَيْنِ ابْنِ عَبَّاسٍ $\frac{1}{100}$ قَالَ: اسْتَفْتَى سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ رَسُولَ اللَّهِ $\frac{1}{100}$ فِي نَذْرٍ كَانَ عَلَى أُمِّهِ فَتُؤَفِّيَتْ قَبْلَ أَنْ تَقْضِيَهُ فَقَالَ: رَسُولُ اللَّهِ " أَقْضِهِ عَنْهَا. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ.

2137. Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Саъд ибн Убода Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан онасига вожиб бўлган, аммо, уни адо этишдан олдин вафот этган назр ҳақида фатво сўради. Бас, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уни унинг номидан сен адо эт», дедилар».

Бешовлари ривоят қилганлар.

Шарҳ: Улкан саҳобий Саъд ибн Убода розияллоҳу

анху оналарини жуда ҳам ҳурмат қилар эдилар. У киши оналари вафот топганларидан кейин ҳам Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан «Онамга вафотидан кейин нима яхшилик қилсам бўлади?» деб сўраб юрганлар. Ушбу ривоятда эса, Саъд ибн Убода розияллоҳу анхунинг оналари адо эта олмай ўтиб кетган назрнинг ҳукми нима бўлиши ҳақида фатво сўраганлари ҳақида сўз кетмоқда.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам вафодор ўғилга онаси адо эта олмай ўтиб кетган назрни адо этиб қўйишни топширмакдалар. Бундан уламо аҳлларимиз маййитнинг адо эта олмай ўтиб кетган назрини унинг валийи адо этиши вожиб бўлади, деган умумий қонидани чиқарганлар.

2138- وَعَنْهُ أَتَى رَجُلٌ النَّبِيَّ " فَقَالَ: إِنَّ أُخْتِي قَدِ نَذَرَتْ أَنْ تَحْجَّ وَقَدِ مَاتَتْ فَقَالَ النَّبِيُّ " : لَوْ كَانَ عَلَيْهَا دَيْنٌ أَكْنَيْتَ قَاضِيَهُ قَالَ: نَعَمْ قَالَ: فَيَأْخُذِ اللَّهُ بِهِوَ أَحَبُّ بِالْقَضَاءِ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَالنَّسَائِيُّ.

2138. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Бир киши Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб:

«Эй Аллоҳнинг Расули, синглим ҳаж қилмоқни назр қилган эди, ўлиб қолди?» деди.

«Агар унинг қарзи бўлганда сен адо қилармидинг?» дедилар.

«Ҳа», деди ҳалиги одам.

«Аллоҳнинг қарзини адо эт. У адо этишга ҳақлироқдир», дедилар».

Бухорий ва Насай ривоят қилганлар.

Шарҳ: Бу ҳадиси шариф «Ҳаж китоби»да ўтган.

Ҳаж ибодат бўлиб, у бандадаги Аллоҳ таолонинг ҳаққи ҳисобланади. Назр ҳам Аллоҳ таоло учун қурбат ҳосил қилиш ниятида банданинг ўзи ўзига вожиб қилиб олган бир ибодатдир. Шу маънода назр ҳам Аллоҳ таолонинг ҳаққидир. Ўлган сингил назр қилган ҳажни унинг ака ёки укаси адо этиши вожиб бўлганидан кейин, бошқа қариндошлар ҳам ўзларининг вафот этиб кетган яқинлари зиммасида бўлган назрларни адо этсалар бўлаверади.

Ушбу ҳадиси шарифда нарсаларни бир-бирига қиёслашга ҳам ишора бор. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам инсондан бўлган қарзни Аллоҳ таолодан бўлган қарзга қиёс қилмоқдалар.

2139- وَعَنْهُ أَنَّ امْرَأَةً رَكَبَتِ الْبَحِيرَ فَنَذَرَتْ إِنْ جَاهَا اللَّهُ أَنْ تَصُومَ شَهْرًا فَجَاهَا اللَّهُ فَلَيْمَ تَصِيُمْ حَتَّى مَيَاتٍ فَجَاءَتْ ابْنَتُهَا أَوْ أُخْتُهَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ - ﷺ فَأَمَرَهَا أَنْ تَصُومَ عَنْهَا. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ.

2139. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Бир аёл денгиз сафарига чиқиб, агар Аллоҳ унга нажот берса, бир ой рўза тутишни назр қилди. Аллоҳ унга нажот берди. Аммо, у рўзани тутмай туриб ўлиб қолди. Шунда унинг қизи ёки синглиси Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келди. У зот унга унинг номидан рўза тутишни амр этдилар».

Абу Довуд ва Насайй ривоят қилганлар.

لا نذر فيما لا يستطيع ولا نذر في معصية

ҚОДИР БЎЛМАЙДИГАН ВА МАЪСИЯТ НАРСАДА НАЗР ЙЎҚ

2140- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ ¹/₁₀₀ قَالَ: بَيْنَمَا النَّبِيُّ ﷺ يَخْطُبُ إِذَا هُوَ بِرَجُلٍ قَائِمٍ فَسَأَلَ عَنْهُ فَقَالُوا: أَبُو إِسْرَائِيلَ نَذَرَ أَنْ يَقُومَ وَلَا يَقْعُدَ وَلَا يَسْتَظِلَّ وَلَا يَتَكَلَّمَ وَيَصُومَ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ " مُرُّهُ فَلْيَتَكَلَّمْ وَلْيَسْتَظِلَّ وَلْيَقْعُدْ وَلْيَتَمَّ صَوْمَهُ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ.

2140. Ибн Аббос розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам хутба қилаётган эдилар, бирдан офтобда тик турган одамни кўриб қолдилар ва у ҳақида сўрадилар.

«Бу Абу Исроил, тик турмоқни, ўтирмасликни, сояда турмасликни, гапирмасликни ва рўза тутишни назр қилган», деди одамлар.

«Унга айтинглар, гапираверсин, сояда тураверсин, ўтираверсин ва рўзасини тугал тутсин», дедилар».

Бешовлари ривоят қилганлар.

Шарҳ: Ушбу ривоятнинг қаҳрамони Абу Исроил Қурайш қабиласининг Бани Омир ибн Луай уруғидан бўлиб, ҳадиси шарифда зикри келган нарсаларни назр қилган эди. Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васаллам сўраб-суриштириб, унинг масаласидан хабардор бўлдилар. Кейин эса, бу иш бўйича шариат ҳукмини баён қилдилар.

Абу Исроилнинг назрида ҳам тоат, ҳам маъсият мавжуд эди. Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васаллам унга маъсият бўлган — гапирмаслик, сояда турмаслик, ўтирмаслик ҳақидаги назрлар беҳуда эканлиги, уларни дарҳол тўхтатиш лозимлигини баён этдилар. Аслида Аллоҳ таолога тоатдан иборат бўлган рўза ибодатини эса, давом эттиришга амр қилдилар.

Демак, Аллоҳ таолога маъсият бўлган ишларда назр йўқ.

2141- عَيْنُ أَبِي هُرَيْرَةَ $\frac{1}{100}$ أَنَّ النَّبِيَّ " أَدْرَكَ شَيْخًا يَمْشِي بَيْنَ ابْنَيْهِ يَتَوَكَّمُ عَلَيْهِمَا فَقَالَ النَّبِيُّ " : مَا شَأْنُ هَذَا قَالَ ابْنَاهُ : يَا رَسُولَ اللَّهِ كَانَ عَلَيْهِ نَذْرُ الْمَشْيِ إِلَى بَيْتِ اللَّهِ فَقَالَ النَّبِيُّ " : ارْكَبْ أَيُّهَا الشَّيْخُ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنكَ وَعَيْنُ نَذْرِكَ . رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ .

2141. *Абу Хурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам икки ўғлининг суёвида юриб кетаётган бир чолни кўриб қолиб:

«Бунга нима бўлди?» деб сўрадилар.

«Эй Аллоҳнинг Расули, у Байтуллоҳга пиёда юриб боришни назр қилган эди», деди ўғиллари.

«Эй шайх, (уловингни) миниб ол, албатта, Аллоҳ сендан ҳам, сенинг назрингдан ҳам беҳожатдир», дедилар».

Муслим, Абу Довуд ва Термизий ривоят қилганлар.

Шарҳ: Баъзи кишиларда ўзини қийнаш орқали Аллоҳ таолони рози қилиш истаги бўлади. Улар ўзларича, биз Аллоҳ таоло учун ўзимизни қанча қийнасақ, У зот биздан шунчалик рози бўлади, деб ўйлайдилар. Аслида эса, ушбу ҳадиси шарифда айтилаётганидек, Аллоҳ таоло бандаларнинг ўзларидан ҳам, уларнинг назрларидан ҳам беҳожатдир. Аллоҳ таолога бандаларнинг қийналишлари керак эмас. Балки, бандаларга Аллоҳ таолога ибодат қилиш ила ўзлари учун турли фойдалар топиш зарурати

бор. Шунинг учун ҳам, улар Аллоҳ таолога қурбат ҳосил қилиш мақсадида Аллоҳ таоло учун назр атайдилар. Бинобарин, мазкур назрлар Аллоҳ таоло рози бўладиган ишлардан иборат бўлмоғи лозим, банда беҳудага қийналадиган ишлар эмас.

Ушбу ҳадиси шарифдан мусулмон инсон ўз имконидан ташқари, тоқати етмайдиган ишларни назр қилмаслиги, мабодо тушунмовчилик туфайли баъзи кишилар мазкур нотўғри назрни қилиб қўйсалар, уни бузишлари лозимлиги англашилади.

Бу ҳукмда Ислом динининг енгиллик дини эканлиги яна бир бор яққол намоён бўлмоқда. Исломда нафақат банда учун енгил амаллар таклиф қилинган, балки инсоннинг ўзига ҳам оғир ишларни нафл ибодат сифатида ихтиёр қилиб олишга ҳам ижозат берилмайди.

2142- عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ أَنَّهُ قَالَ: نَذَرْتُ أُخْتِي أَنْ تَمْشِيَ إِلَى بَيْتِ اللَّهِ- حَافِيَةً فَأَمَرْتَنِي أَنْ أَسْتَفْتِيَ لَهَا رَسُولَ اللَّهِ- " فَاسْتَفْتَيْتُهُ فَقَالَ: لَتَمْشِ وَلَتَرْكَبَ. رَوَاهُ الْخُمَسَةُ.

2142. Уқба ибн Омир розияллоҳу анҳу:

«Синглим Байтуллоҳга ялангоёқ боришни назр қилди ва мендан ўзи учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан фатво сўраб боришни илтимос қилди. Бас, мен у зотдан фатво сўрадим.

У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Пиёда ҳам юрсин, уловга ҳам минсин», дедилар».

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

Шарҳ: Уқба ибн Омир розияллоҳу анҳунинг сингиллари ўз тоқатидан ташқари ишни назр қилгани учун Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам уни назрига вафо қилмасликка амр этдилар. Бундай пайтларда назрни

бузиш ва каффорат бериш лозим бўлади. Каффорат бериш қандоқ бўлишини эса, иншааллоҳ, келажакда ўрганамиз.

2143- عَيْنُ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ $\frac{1}{100}$ عَيْنِ النَّجِيِّ " قَالَ: لَا وَفَاءَ لِنَذْرٍ فِي مَعْصِيَةٍ وَلَا فِيمَا لَا يَمْلِكُ الْعَبْدُ. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ.

2143. Имрон ибн Хусойн розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Маъсиятда ва банда молик бўлмаган нарсада назр йўқ», дедилар».

Бешовлари ривоят қилганлар.

Шарҳ: Бир аёл киши ўзининг туяси йўқ бўлса ҳам, бировнинг туясини сўйишни назр қилган экан. Шунақаси ҳам бўлиб туради. Кишилар бу масала бўйича фатво сўраб келганларида Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васаллам ушбу ҳадиси шарифни айтган эканлар. Бу ҳадисдан иккита ҳукм чиқади:

1. Гуноҳ ишларни назр қилиб бўлмаслиги.

Чунки, аслида назр савоб ишларни кўпроқ қилиш учун шариатга киритилган. Шариат умуман манъ қилган ишлар–гуноҳ ишларни савоб топиш учун жорий қилинган назр аташдек ишда мутлақо қўллаб бўлмайди.

2. Банда ўзи молик бўлмаган нарсани назр қилиб бўлмаслиги.

Назр қилинган молу мулкни назр қилиши учун тасарруф қила билиши керак. Молу мулкни тасарруф қилиш учун эса, унга молик бўлиш керак. Шунинг учун ҳам, ўзи молик бўлмаган нарсани назр қилиш мумкин эмас.

2144- عَيْنُ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ $\frac{1}{100}$ أَنَّ أَخَوَيْنِ كَيَانَ بَيْنَهُمَا

مِيرَاتُ فَسَّالَ أَحَدُهُمَا صَبَاحَهُ الْقِسْمَةَ فَقَالَ: إِنَّ عُذَّتْ تَسْبَأُنِي عَيْنِ
 الْقِسْمَةِ فَكُلُّ مِيلٍ لِي فِي رِتَاجِ الْكَعْبَةِ فَقَالَ: عُمِرُ إِنَّ الْكَعْبَةَ غَنِيَّةٌ
 عَنْ مَالِكَ كَفَّرَ عَنْ يَمِينِكَ وَكَلَّمْتُ أَخْبَاكَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ:
 لَا يَمِينُ عَلَيْكَ وَلَا نَذَرُ فِي مَعْصِيَةِ الرَّبِّ وَفِي قَطِيعَةِ الرَّحِمِ وَفِيمَا لَا
 تَمْلِكُ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتَّسَائِيُّ.

2144. Саъид ибн Мусаййиб розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Ака-ука орасида мерос бор эди. Бас, улардан бири ўз соҳибидан тақсимлашни сўради. Шунда наригиси:

«Агар мендан яна тақсимлашни сўрасанг, молим ҳаммаси Каъба фойдасига бўлсин», деди.

Бас, Умар розияллоху анху унга, албатта, Каъба сенинг молингдан беҳожатдир, қасаминг учун каффорат бер ва укангга гапир. Мен Расулulloх соллаллоху алайҳи васалламнинг Роббнинг маъсиятида, қариндошлик алоқасини узишда, сен молик бўлмаган нарсада сенинг зиммангда қасам ҳам, назр ҳам йўқ, деганларини эшитганман», деди».

Абу Довуд ва Насайй ривоят қилганлар.

Шарҳ: Ҳазрати Умар ибн Хаттоб розияллоху анхунинг халифалик даврларида ансорийлардан бўлган ака-ука ўрталарида кўчмас мулк ва хурмозор тўғрисида келишмовчилик чиккан. Улардан бири меросни ўзида тутиб турган, иккинчиси эса, меросни тақсимлаб беришни талаб қилган. Меросни қўлида тутиб тургани бу ҳақли талабдан аччиқланган ва агар яна бир марта меросни тақсимлашни талаб қилсанг ҳамма молни Каъбанинг фойдасига ўтказиб юбораман, деб қасам ичиб, дўк урган.

Ака-уканинг ўртасидаги бу тортишувли масала охири

халифа Умар ибн Хаттоб розияллоху анхуга етиб борган. Шунда у киши акага:

«Албатта, Каъба сенинг молингдан беҳожатдир, қасаминг учун каффорат бер ва укангга гапир. Мен Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Роббнинг маъсиятида, қариндошлик алоқасини узишда, сен молик бўлмаган нарсада сенинг зиммангда қасам ҳам, назр ҳам йўқ, деганларини эшитганман», дедилар.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Нотўғри нарса учун қасам ичган одам қасамини бузиши ва ўша бузган қасами учун каффорат бериши лозимлиги.

Ушбу ривоятдаги ака ҳам нотўғри иш учун, яъни укаси яна меросни бўлиб беришни сўраса, бор молни Каъба фойдасига бериб юборишга қасам ичган эди. Ҳолбуки, укасининг меросни бўлиб беришни талаб қилишга тўлиқ ҳаққи бор эди. Аканинг эса, меросни бўлиб бермай юриши ноҳақлик эди.

2. Мусулмон кишиларнинг, айниқса, ака-укаларнинг бир-бирларига гапирмай юришлари шариатга тўғри келмаслиги.

Шунинг учун ҳам Ҳазрати Умар розияллоху анху акани ўз укасига гапиришга амр этдилар.

3. Аллоҳ таолога маъсият бўлган нарсаларда қасам ҳам, назр ҳам ўтмаслиги.

Мазкур ака гуноҳ нарсага қасам ичиб, гуноҳ назр қилгани учун, ушбу ҳадисга биноан, унинг қасами ҳам, назри ҳам қайтарилди.

4. Қариндошлик алоқаларини узиш учун хизмат қиладиган қасам ҳам, назр ҳам ўтмаслиги.

Ҳалиги ака ўз укасига гапирмасликни, у билан қариндошлик алоқасини узишни қасд қилди ҳамда ўзаро алоқаларини бузишга хизмат қиладиган этиб, меросдаги ўз ҳаққини ҳам, укасининг ҳаққини ҳам Каъбага назр қилгани

учун, ушбу ҳадиси шарифга амал қилиб, Умар розияллоху анху унинг қасамини ҳам, назрини ҳам бекор қилдилар.

5. Ўзи молик бўлмаган нарсага қасам ичиб бўлмаслиги, ўзиники бўлмаган нарсани назр қилиб бўлмаслиги.

Мазкур ака меросдаги укасининг ҳаққи ҳақида қасам ичиб, ўша ҳақни ўз ҳаққига қўшиб Каъба фойдасига назр қилиб юбораман дегани учун Умар ибн Хаттоб розияллоху анху Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васалламнинг ҳадисларига амал қилиб, унинг қасамини ҳам, назрини ҳам бекор қилдилар.

Демак, барчамиз ўз ҳаётимизда мазкур таълимотларга оғишмай амал қилмоғимиз керак.

2145- وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "مَنْ نَذَرَ نَذْرًا لَمْ يُسَمِّهِ فَكَفَّارَتُهُ

كَفَّارَةُ يَمِينٍ وَمَنْ نَذَرَ نَذْرًا فِي مَعْصِيَةِ فَكَفَّارَتُهُ كَفَّارَةُ يَمِينٍ وَمَنْ نَذَرَ نَذْرًا لَا يُطِيقُهُ فَكَفَّارَتُهُ كَفَّارَةُ يَمِينٍ وَمَنْ نَذَرَ نَذْرًا أَطَاقَهُ فَلَيْفٍ بِهِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ. وَلَفْظُهُ: كَفَّارَةُ النَّذْرِ إِذَا لَمْ يُسَمِّ كَفَّارَةُ يَمِينٍ.

2145. Расулulloх соллаллоху алайҳи васаллам:

«Ким аниқ номини айтмай назр қилса, унинг каффорати қасамнинг каффорати кабидир. Ким маъсиятга назр қилса, унинг каффорати қасамнинг каффорати кабидир. Ким ўзининг тоқати етмайдиган назр атаса, унинг каффорати қасамнинг каффорати кабидир. Ким ўз тоқати етадиган нарсани назр қилса, унга вафо қилсин», дедилар».

Абу Довуд ва Термизий ривоят қилганлар.

Термизийнинг лафзида:

«Номи айтилмаган назрнинг каффорати қасамнинг каффоратидекдир», дейилган.

Шарҳ: «Номи аталмаган назр» деганда, умумий

равишда «Аллоҳ таоло учун назр атадим» деб, назр қиладиган нарсасининг аниқ номини айтмаслик тушунилади.

Ушбу ҳадиси шарифга биноан, ким ана шундоқ, номини айтмай, назр атасаю, кейин ҳеч нарса назр қилмаса, қасам ичиб уни адо эта олмай қасамхўр бўлган одам берадиган каффоратни бериши вожиб бўлади.

Аллоҳ таолога маъсият бўлган ишни назр қилган одам у ишни қилиш ҳақида ўйлаб ҳам кўриши мумкин эмас. Балки, у нотўғри атаган назрининг каффоратини ўташни ўйлаши лозим. Ундоқ киши, ушбу ҳадиси шарифнинг ҳукмига биноан, қасамига вафо қила олмаган одам тўлайдиган каффоратни тўлайди.

Шунингдек, ким ўз тоқатидан ташқари нарсани назр қилса ҳам, унга барибир вафо қила олмаслиги юзасидан ва тилни тийиб юрмагани жазосига худди қасамининг устидан чиқа олмаган одам тўлайдиган каффоратни тўлаши вожиб бўлади.

Шариат кўрсатмасига мувофиқ, ўзининг тоқатидаги нарсани назр қилган инсон эса, ўзининг қилган назрига албатта вафо қилиши лозим.

2146- وَلِلنَّسَائِي: النَّذْرُ نَذْرَانِ فَمَا كَانَ مِنْ نَذْرٍ فِي طَاعَةِ اللَّهِ

فَذَلِكَ لِلَّهِ - وَفِيهِ الْوَفَاءُ وَمَا كَانَ مِنْ نَذْرٍ فِي مَعْصِيَةِ اللَّهِ - فَذَلِكَ لِلشَّيْطَانِ وَلَا وَفَاءَ فِيهِ وَيُكْفَرُ مَا يُكْفَرُ الْيَمِينِ.

2146. Насайининг ривоятида:

«Назр икки хил бўлади: Бир назрики, Аллоҳнинг тоатида бўлса, бас, у Аллоҳ учун бўлади ва унга вафо қилмоқ керак. Бир назрики, Аллоҳнинг маъсиятида бўлса, бас, у шайтон учун бўлади ва унга вафо қилиш йўқ. Унинг каффорати худди қасамнинг каффорати

кабидир», дейилган.

Шарх: Бу ҳадиси шариф ҳам ўзидан олдинги ҳадисларнинг маъноси ва ҳукмини таъкидлаб келмоқда.

من نذر التصدق بماله انعقد بالثلث

КИМ ҲАММА МОЛИНИ САДАҚА ҚИЛИШНИ НАЗР ҚИЛСА, УЧДАН БИРИГА ЎТАДИ

2147- عَنْ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ $\frac{1}{100}$ قَالَ: إِنَّ مِنْ تَوْبَتِي أَنْ أَخْلَعَ مِنْ مَالِي صِدْقَةً إِلَى اللَّهِ وَإِلَى رَسُولِهِ فَقِيَالَ النَّبِيُّ " أَمْسِكْ بَعْضَ مَالِكَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكَ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ وَأَبُو دَاوُدَ وَالتَّسَنُّي. وَزَادَ: فَقُلْتُ فَإِنِّي أَمْسِكُ سَهْمِي الَّذِي بَخِيرَ.

2147. Каъб ибн Молик розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Албатта, менинг тавбам ичида молимдан Аллоҳ ва Унинг Расули учун садақа қилиб, бутунлай ажраш эди. Бас, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам, молингдан ўзинг учун ҳам олиб қол. Бу сенинг учун яхшидир», дедилар».

Икки шайх, Абу Довуд ва Насайй ривоят қилганлар.

Насаййнинг ривоятида:

«Мен Хайбардаги улушимни олиб қоламан», дедим» зиёда қилинган.

Шарх: Ушбу ҳадиси шарифнинг ровийлари ва қахрамонлари Каъб ибн Молик розияллоҳу анҳу ўзларининг тавбалари билан машҳур бўлган зотдирлар. У киши Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам

томонларидан оммавий сафарбарлик эълон қилинган Табук ғазотига бормай ортида қоладилар. Кейинчалик Қуръонда Табук ғазотига бормай қолиш катта гуноҳ, деб эълон қилинади.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Табукдан қайтиб келганларидан кейин Каъб ибн Молик розияллоҳу анҳу У зотнинг ҳузурларига бориб узр айтадилар. Шу билан бирга, ғазотга бормай қолишлари ҳақида баҳона тўқимай «Ҳеч қандай узрим йўқ, ўзим дангасалик қилиб қолдим», дейдилар.

Табук ғазотига бормай қолганларнинг ҳукми Аллоҳ томонидан эълон қилингани учун, Пайғамбаримиз алайҳиссалом уларнинг узрларини қабул қилмайдилар ва агар Аллоҳ хоҳласа, Ўзи уларнинг тавбасини қабул қилишини айтадилар. Шу билан бирга, Каъб ибн Молик ва у кишининг шерикларига ҳеч ким гапирмай туриши лозимлигини айтадилар.

Каъб ибн Молик ва у киши билан бирга Табукка бормаган бошқа гуноҳкорлар тавба қилиб, Аллоҳ таолога ёлворишади. Айниқса, Каъб ибн Молик розияллоҳу анҳу ўзларини жуда ҳам бошқача тутадилар. Тавбаларининг қабул бўлиши учун ҳамма ишларни йўлга соладилар. Жумладан, ушбу ривоятда айтилаётганидек, агар Аллоҳ таоло тавбамни қабул қилса, молу мулкимнинг ҳаммасини Аллоҳ таоло йўлида садақа қиламан, деб назр атайдилар.

Аллоҳ таоло Қуръони Каримда у кишининг ва икки шерикларининг гуноҳини кечирганлиги ҳақида оят нозил қилди. Ҳамма келиб тавбаси қабул бўлганларни табрик қилди. Каъб ибн Молик розияллоҳу анҳу Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳузурларига бориб, агар Аллоҳ таоло тавбаларини қабул қилса, молу мулкларининг барини садақа қилишни назр қилиб қўйганларини, энди қайси жойларга сарфласалар яхши бўлишини сўрадилар.

Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу васаллам «Молингдан

ўзинг учун ҳам олиб қол. Бу сенинг учун яхшидир», дедилар. Каъб ибн Молик розияллоху анху бу амрга итоат қилиб, «Мен Хайбардаги улушимни олиб қоламан», дедилар ва шундоқ қилдилар ҳам.

Бу ривоят эса, ўзидан олдингиларига яна ҳам равшанлик киритмоқда. Демак, молининг ҳаммасини садақа қилишни назр қилган одам молининг ярмини садақа қилиши ҳам жоиз эмас экан. Унинг садақа қилиши мумкин бўлган энг кўп миқдор — молининг учдан бир қисми экан.

Демак, мусулмон инсон ўзининг ҳамма молини назр қилиб юбориб, ҳеч нарсасиз қолиши дуруст эмас. Бу маънода садақа бобида ҳам батафсил сўз юритилган.

2148- وَعَنْهُ أَنَّهُ قَالَ لِلنَّبِيِّ ﷺ "أَوْ أَبُو لُبَابَةَ أَوْ مَنِ شَاءَ اللَّهُ: إِنَّ مِنْ تَوْبَتِي أَنْ أَهْجَرَ دَارَ قَوْمِي الَّتِي أَصَبْتُ فِيهَا الذَّنْبَ وَأَنْ أَتَخَلَّعَ مِنْ مَالِي كُلِّهِ صَدَقَةً قَالَ يُجْزَى عَنْكَ الثُّلُثُ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَاحْمَدُ.

2148. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«У киши ёки Абу Лубоба ё Аллоҳ хоҳлаган биров Набий соллаллоху алайҳи васалламга «Албатта, менинг тавбамнинг ичида ўша гуноҳни қилган жойим – қавмимнинг ҳовлисини хижрон қилиш ва молимнинг ҳаммасини садақа қилиб ундан ажрашдир», деди. У зот «Сен учдан бирини қилсанг кифоя қилади», дедилар».

Абу Довуд ва Аҳмад ривоят қилганлар.

Шарҳ: Абу Лубоба розияллоху анху Каъб ибн Молик розияллоху анхуга ўхшаб, Табук ғазотига бормай қолган, кейинчалик тавбаси қабул бўлган кишилардан биридир.

Ушбу ривоятнинг ровийи Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васалламга мазкур гапни айнан ким айтганида шак қилиб қолганлиги учун уч эҳтимолни ҳам омонат юзасидан айтиб қўймоқда. Биз эса, гапирувчи айнан Каъб ибн Молик

розияллоҳу анҳу эканлигини аввалги ривоятдан билиб олганмиз.

Бу ривоят аввалги ривоятга аниқлик киритмоқда. Биринчи ривоятда молнинг ҳаммасини назр қилганда қанча қисмига назр ўтади-ю, қанча қисмига ўтмайди, очиқ айтилмаган эди. Балки, назр қилувчи ҳамма молни садақа қилиб юбормасдан ўзига ҳам олиб қолиши кераклиги ҳақида сўз кетган эди. Бу ривоятда эса, молининг ҳаммасини назр қилган одам унинг учдан бирини садақа қилса, кифоя қилиши таъкидланмоқда.

2149- وَعَنْهُ أَنَّهُ قِيلَ: إِنَّ مَنْ تَوَبَّيَ أَنْ أُخْرِجَ مِنْ مَالِي كُلِّهِ إِلَى اللَّهِ وَإِلَى رَسُولِهِ صِدْقَةً قِيلَ: لَا قُلْتُ: فَنَصِيفُهُ قِيلَ: لَا قُلْتُ: فَثُلُثُهُ قِيلَ: نَعَمْ قُلْتُ: فَإِنِّي سَأَمْسِكَ سِتْهُمِي مِنْ خَيْرٍ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

2149. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Албатта, менинг тавбам ичида молининг ҳаммасини садақа қилиб, Аллоҳга ва Унинг Расулига ажраб чиқиш бор эди. У зот:

«Йўк», дедилар.

«Ярмини-чи?» дедим мен.

«Йўк», дедилар.

«Учдан бирини-чи?» дедим.

«Ҳа», дедилар.

«Албатта, мен Хайбардан теккан улушимни ўзимга олиб қоламан», дедим».

Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ривоят ўзидан олдинги ривоятларни шарҳламоқда, десак муболаға қилмаган бўламиз. Каъб Ибн Молик розияллоҳу анҳунинг Пайғамбаримиз алайҳиссалом

билан олиб борган суҳбатлари масалани батафсил тушуниб олишга ёрдам бермоқда.

Албатта, ҳар бир мусулмон инсоннинг молу мулкида унинг қарамоғидаги шахсларнинг ҳаққи бор. Ўша ҳақ доимо риоя қилинмоғи лозим. Ислом шариати бу ишга алоҳида эътибор берган.

Мерос ҳақидаги ҳукмларни ўрганиш жараёнида вафот этаётган шахс мол-мулкининг ҳаммасини Аллоҳнинг йўлига сарфлаш ҳақида васият қилса ҳам, меросхўрларнинг ҳаққининг ҳимояси учун, мазкур васият фақат молнинг учдан биригагина ўтишини билган эдик.

Энди эса, мол-мулк эгаси соғ-саломат турган ҳолда ҳам «хайри-эҳсон қиламан» деб молининг ҳаммасини назр қилиб юбориши мумкин эмаслиги, мабодо, бу нарсани эълон қилса ҳам, учдан биридан бошқасига ўтмаслигини билиб олмақдамиз.

Шунинг ўзи ҳам динимизда иқтисодий алоқалар қанчалик аниқлик билан йўлга қўйилганини яққол намоён қилмоқда. Афсуски, бу улкан ҳақиқатни тўлиқ тушуниб етадиганларимиз кам.

يجوز الرجوع في اليمين والنذر وعليه الكفارة

**ҚАСАМ ВА НАЗРДАН ҚАЙТИШ ЖОИЗ ВА
ҚАЙТУВЧИГА КАФФОРАТ ВОЖИБ БЎЛАДИ**

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: تَتُبُّونَ نَفْسَ نَفْسٍ

Аллоҳ таоло:

**«Батаҳқиқ, Аллоҳ сизларга қасамларингизни
бузишни шариатга киритди. Аллоҳ сизнинг**

хожангиздир. У ўта билувчи ва ўта ҳикматли Зотдир»,
деган (*Таҳрим, 2*).

Шарҳ: Куръони Каримнинг «Таҳрим» сурасидаги ушбу ояти карима аслида Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳаётларида бўлиб ўтган ҳодиса сабабидан нозил бўлган. Аммо унинг ҳукми умумийлиги ўз маъносидан ҳам кўриниб турибди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз завжаи мутаҳҳаралари Ҳафса онамиз билан муомалада, баъзи бир эътиборларга кўра, асал ичмасликка ва бошқа ривоятларга караганда, ўз чўрилари Мория Қибтия розияллоҳу анҳога яқинлик қилмасликка қасам ичадилар. Ҳолбуки, асал ҳам, чўри ҳам Аллоҳ таоло ҳалол қилиб қўйган нарсалар эди.

Албатта, бу ҳодиса шариатга янги ҳукм киритиш жараёнининг таъсирли чиқиши учун Аллоҳ таоло Ўзи қилган тадбир эди. Шундоқ бўлди ҳам. Мазкур ҳодисадан сўнг Аллоҳ таоло «Таҳрим» сурасининг аввалги оятларини нозил қилиб, бунга ўхшаш масалаларнинг ҳукми Ислом шариатида қандоқ бўлишини баён этди:

«Эй Пайғамбар! Нима учун хотинларинг розилигини тилаб, Аллоҳ сенга ҳалол қилган нарсани ҳаром қиласан?! Аллоҳ ўта кечирувчи ва ўта раҳимлидир.

Батаҳқиқ, Аллоҳ сизларга қасамларингизни бузишни шариатга киритди. Аллоҳ сизнинг хожангиздир. У ўта билувчи ва ўта ҳикматли Зотдир».

Биз «қасамингизни бузишни» деб таржима қилган ибораларни сўзма-сўз ўз тилимизга ўгирадиган бўлсак, «қасамингизни ечишни» шаклида чиқади. Шунингдек, «қасам ичиш» маъноси ҳам, баъзи арабча таъбирларда «қасам боғлаш» шаклида ифода этилади. Чунки, бир иш учун қасам ичган одам ўша иш борасида ўзига хос қасд боғлаган бўлади. Ўша боғланган қасамининг устидан чика олмаган шахс эса, мазкур боғланган тугунни ечган бўлади.

Бизда «қасамни бузиш» маъноси кўп ишлатиладиган бўлиб қолган.

Демак, Аллоҳ таоло ушбу ояти карима ила қасамни бузишни шариатга киритганини билдирмоқда. Бу ҳукмнинг тафсилоти бошқа оят ва ҳадиси шарифларда келган. Ушбу бўлимда ана ўша тафсилотларни ўрганамиз, иншааллоҳ.

2150- عَيْنُ أَبِي مُوسَى ¹/₁₀₀ قِيلَ: أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فِي نَفِيرٍ مِّنَ الْأَشْيَعَرِيِّينَ فَوَافَقْتُهُ وَهُوَ غَضِيبٌ فَأَسْتَحْمَلْنَاهُ فَحَلَفَ أَنْ لَا يَحْمِلَنِي ثُمَّ قِيلَ: وَاللَّهِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ لَا أَخْلِفُ عَلَى يَمِينٍ فَيَأْرَى غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا إِلَّا أَتَيْتُ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ وَتَحَلَّلْتُهَا. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ.

2150. Абу Мусо розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига бир гуруҳ ашъарийлар билан келдим. У зот соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ғазаблари чиқиб турган холга тўғри келдим. Биз У зотдан улов беришларини сўрадик. Бас, У зот бизга улов бермасликка қасам ичдилар. Сўнгра эса, «Аллоҳга қасамки, иншааллоҳ, бир нарсага қасам ичмайман, мабодо, ичсам ҳам, ундан яхшисини кўриб қолсам, ўша яхши ишни қилиб, қасамимни бузаман», дедилар».

Бешовлари ривоят қилганлар.

Шарҳ: Улуғ саҳобий Абу Мусо ал-Ашъарий розияллоҳу анҳу ўз қабиладошлари билан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келганларида бўлиб ўтган ҳодисаларни сўзлаб бермоқдалар. Иттифоқо, улар нодир бир ҳолатга, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ғазаблари чиқиб турган пайтга тўғри келиб қолган эканлар. Аммо

шунга ҳам карамай, эҳтимол, эҳтиёжлари кучли бўлса керак, У зот соллаллоҳу алайҳи васалламдан ўзлари учун мингани улов беришларини сўрашибди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз-лари нокулай вазиятда турганлари устига хузур-ларида уловга лойиқ хайвон ҳам йўқ экан, қасам ичиб, ашъарийликларга улов бермасликларини айтибдилар.

Шунда, бошқа ривоятларда таъкидланишича, Абу Мусо ал-Ашъарий ва у кишининг шериклари ўринларидан туриб, ортларига қайтишибди. Бир оз ўтар-ўтмас, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга туялар олиб келинибди. У зот дарҳол, ашъарийликларни қайтариб келишга одам юборибдилар. Улар қайтиб келишганда:

«Аллоҳга қасамки, иншааллоҳ, бир нарсага қасам ичмайман, мабодо, ичсам ҳам, ундан яхшисини кўриб қолсам, ўша яхши ишни қилиб, қасамимни бузаман», дедилар.

Бундан, бўлар-бўлмасга қасам ичавериш яхши эмаслиги, мабодо, қасам ичилганда ҳам, қасам ичилган ишдан яхши иш ориз бўлиб қолса, қасамни бузиш афзал экани чиқади.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ашъарийликларга улов бермасликка қасам ичган эдилар. Аммо, кейинчалик ундан кўра яхши иш, ашъарийларга улов бериш имкони чиқиб қолди. Шунинг учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам қасамларини буздилар ва ашъарийликларга садақага келган туялардан улов қилиб бердилар.

Албатта, бундай ҳолатда қасамини бузган шахс каффорат бериши вожиб бўлади. Бу ҳақда кейинроқ баён қилинади.

2151- وَلِمُسْلِمٍ: أَغْتَمَ رَجُلٌ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ ثُمَّ رَجَعَ إِلَى أَهْلِهِ

فَوَجَدَ الصَّبِيَّةَ قَدْ نَامُوا فَأَتَاهُ أَهْلُهُ بِطَعَامِهِ فَحَلَفَ لَا يَأْكُلُ مِنْ أَجْلِ صَبِيَّتِهِ ثُمَّ بَدَأَ لَهُ فَأَكَلَ فَيَأْتِي رَسُولَ اللَّهِ - ﷺ فَيَذْكُرُ ذَلِكَ لَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - ﷺ : "مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ فَرَأَى غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا فَلْيَأْكُلْ وَلْيَكْفُرْ عَنْ يَمِينِهِ."

2151. *Муслимнинг ривоятида:*

«Бир киши Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларида қоронғу зулматгача ўтирди. Сўнг аҳлига қайтиб борса, майда болалари ухлаб қолишган экан. Аҳли унга таом келтирди. У бўлса, майда болалари туфайли таом емасликка қасам ичди. Кейин эса, фикри ўзгариб таомни еди. Сўнг Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб, бўлиб ўтган нарсани зикр қилди. Шунда У зот:

«Ким бир нарса учун қасам ичса-ю, сўнгра ундан яхшироғини кўриб қолса, ўшани қилсин ва қасамига каффорат берсин», дедилар» дейилган.

Шарҳ: Мусулмонлар иложи борица Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларида кўпроқ бўлишга, У зот соллаллоҳу алайҳи васалламдан таълим олишга, ваъз-насихат эшитишга ҳаракат қилишар эдилар.

Ушбу ривоятнинг қаҳрамони бўлмиш саҳобий розияллоҳу анҳу ҳам, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суҳбатларига берилиб, ўз уйларига бормай тун қоронғусига қолиб кетибдилар. Пай-ғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суҳбатлари тамом бўлганидан сўнг ҳалиги саҳобий розияллоҳу анҳу ўз уйларига борсалар, майда болалар оталарини кутиб-кутиб, таом ея олмай ухлаб қолишган экан. Хотини у кишига таом келтириб қўйибди.

Ўз болаларини оч ҳолда ухлаб қолганларига ачиниб

турган отанинг таомни кўрганда фиғони фалакка чиқиб, болаларим емаган таомни мен ҳам емайман, деган маънода қасам ичиб юборибди. Аммо бир оз фурсатдан кейин ҳовридан тушиб, очлик ҳам ўзини кўрсатиб, кел, есам, еб кўяверай, деб, емайман, деб қасам ичган бўлишига қарамай, таомни ебди.

Эртасига мазкур саҳобий розияллоҳу анху бўлиб ўтган ҳодисани Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга сўзлаб бериб, бу масалада шариат ҳукми қандоқ бўлиши ҳақида фатво сўрайди. Ана ўшанда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким бир нарса учун қасам ичса-ю, сўнгра ундан яхшироғини кўриб қолса, ўшани қилсин ва қасамига каффорат берсин», дедилар».

Бу ҳадиси шарифда қасамини бузган одам каффорат бериши вожиблиги очиқ-ойдин зикр қилинмоқда. Бу ишни қилган одам адо этадиган каффорат қанча бўлиши эса, кейинроқ баён қилинади.

2152- وَلِمُسْلِمٍ وَالنَّبَايَ: وَإِنِّي وَاللَّهِ إِن شَاءَ اللَّهُ لَا أَخْلِفُ عَلَى يَمِينٍ ثُمَّ أَرَى خَيْرًا مِنْهَا إِلَّا كَفَرْتُ عَنْ يَمِينِي وَأَتَيْتُ التَّذِي هُوَ خَيْرٌ.

2152. Муслим ва Насаийнинг ривоятида:

«Албатта, мен, Аллоҳга қасамки, иншааллоҳ, бир нарсага қасам ичмайман, мабодо, ичсам ҳам, ундан яхшисини кўриб қолсам, албатта, қасамимнинг каффоратини бераман ва ўша яхши ишни қиламан», дейилган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифда ҳам аввалги ҳадислардаги маъно ва ҳукмлар таъкидланмоқда. Аммо уламо аҳлларимиз ушбу ҳадиси шарифда нозик бир нарсага

алоҳида эътибор берганлар. У ҳам бўлса, ҳадисда каффорат бериш олдин ва ўша яхши ишни қилиш кейин зикр қилинганидир. Ушбу тар-тибни қасддан қилинган, деган уламо аҳли, олдин каффоратни бериб қўйиб, кейин қасамни бузиш керак, дейдилар.

Қасам бузилмасдан олдин қандоқ қилиб, каффорат берилади, ахир қасам бузилмагунча каффорат вожиб бўлмайди-ку, деган уламо аҳлларимиз ҳам бор. Улар бу ҳадиси шарифдаги каффорат бериш билан қасамни бузиш орасидаги тартиб мажбурий эмас, деб тушунадилар. Ҳанафий мазҳаби уламо аҳли айни шу фикрни айтганлар.

2153- وَلَمْ يُسَلِّمْ وَالتَّزْمِيدِيَّ وَأَبِي دَاوُدَ: مَنِ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ
فَرَأَى غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا فَلْيُكْفَرْ عَنْ يَمِينِهِ وَلْيُفْعَلْ.

2153. Муслим, Термизий ва Абу Довудларнинг ривоятида: -

«Ким бир нарса учун қасам ичса-ю, сўнгра ундан яхшироғини кўриб қолса, қасамига каффорат берсин ва ўшани қилсин», дейилган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шариф аввалги ҳадисни тамомила такроран таъкидлаб келмоқда.

2154- عَنِ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ ¹/₁₀₀ عَنِ النَّبِيِّ " قَالَ: كَقَارُهُ
النَّذْرِ كَقَارُهُ الْيَمِينِ. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ إِلَّا الْبُخَارِيَّ.

2154. Уқба ибн Омир розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Назрнинг каффорати худди қасамнинг каффоратидекдир», дедилар».

Аллоҳ сизга шундай қилиб ўз оятларини баён этади. Шоядки, шукр қилсангиз», деган (*Моидда, 89*).

Шарҳ: Ушбу ояти каримада Аллоҳ таоло инсоннинг гапирадиган гапини ҳам ҳисобини қилиб туриши, баъзи гаплар учун айбга буюриш бор-у, баъзилари учун йўқ эканлиги ҳақида сўз кетмоқда.

Демак, инсон ҳаётининг ҳамма жабҳалари қатори, унинг гап-сўзларида ҳам ҳалол-хароми бор. Ўша ҳалол ва ҳаромни аниқлаш, уларнинг ҳукмини чиқариш Аллоҳ таолонинг Ўзига хосдир. Бу ишга аралашишга У зотдан бошқа ҳеч кимнинг заррача ҳаққи йўқдир.

Инсонни йўқдан бор қилган Аллоҳ, унинг қандоқ яшамоғи лозимлигини кўрсатиб беришга ҳам фақат Ўзигина ҳақлидир.

Инсонга ақл ва тил берган Аллоҳ ўша ақлни ишлатиб, ўша тил билан қандай сўзларни айтганини тутади-ю, қайсинисини тутмайди—Ўзи билади.

Ояти карима: **«Аллоҳ сизларни беҳуда қасамларингиз учун тутмайди»** жумласи ила бошланмоқда.

«Беҳуда қасам» деганда, тил ўрганиб қолган, беихтиёр гапга кўшилиб кетадиган қасам иборалари назарда тутилади. Бу ҳол, айниқса, арабларда кўп учрайди. Уларда «валлоҳи», «биллаҳи» дейиш қасамни билдиради. Бу лафзларнинг айтилиши ҳам осон. Сўз орасида ишлатавериб, тиллари ҳам ўрганиб қолган. Демак, ана шундай ҳолларда беихтиёр қасам лафзи оғиздан чикса, Аллоҳ унинг учун тутмас экан. Мазкур лафзни айб ҳисоблаб, унинг учун жазо чораси белгиланмас экан.

Аввал ҳам таъкидланганидек, Исломда умуман қасам ичишга тарғиб қилинмайди. Шариат изн берган жойларда қасам ичилганда ҳам, фақатгина Аллоҳ таолонинг номи билангина қасам ичилади. Аллоҳ таолонинг номи билан ҳадеб қасам ичавериш дуруст эмас.

Аммо баъзи кишилар тили ўрганиб қолгани туфайли, беихтиёр қасам лафзини тилига олган бўлса, ушбу оят ҳукмига биноан, унга жазо белгиланмайди. Лекин беҳуда қасам ичган киши жамиятда одобсиз, ишончсиз ва эътиборсиз шахсга айланиб қолади.

Шу билан бирга, шариатимизда айб ҳисобланадиган, жазо чоралари белгиланган қасамлар ҳам бор. Аллоҳ таоло биз ўрганаётган оятнинг давомида:

«Лекин қасд ила туккан қасамларингиз учун тутади», дейди.

Бу жумлада қасамнинг маҳкамлиги ҳиссий таъбир ила баён қилинмоқда. Бунинг учун «қасд ила» иборасининг маъносига «туккан» ибораси ҳам қўшилмоқда. Бунда худди қасам бир ҳиссий нар-са-ю, уни тугиш мумкиндек тасарруф қилинмоқда.

Демак, қасамнинг бузилиши айб ҳисобланиб, унга нисбатан жазо чораси қўлланиши учун қасд ила тугилган—мустаҳкам ният билан ичилган қасам бўлиши керак экан. Ким ана шундоқ мустаҳкам қасамни адо эта олмай бузса, унга нисбатан шаръий жазо белгиланар экан.

Мазкур шаръий жазо нималардан иборат экани оятнинг давомида баён қилинмоқда:

«Бас, унинг каффорати ўз аҳлингизни ўртача таомлантириш миқдорида ўнта мискинга таом бериш ёки уларга кийим бериш ёхуд бир қул озод қилишдир».

Араб тилида «каффорат» сўзи бир нарсани яхшилаб, ҳеч ҳам кўринмайдиган қилиб тўсиб беркитишга айтилади.

Шариатда эса, содир этилган гуноҳни ювиш учун адо этиладиган молиявий ёки бадан ибодатига «каффорат» дейилади.

Ушбу биз ўрганаётган ояти каримага биноан, ичган қасамини бузишга мажбур бўлган инсон адо этиши вожиб бўлган каффорат қуйидагича:

1. Ўнта мискиннинг қоринини тўйдириш.

Мазкур мискинларни тўйдиришдаги ўлчов каффорат берувчи ўз ахлига берадиган ўртача таом миқдоридир. Агар каффорат адо этиши лозим бўлган шахс ўнта мискинга таом беришни хоҳламаса, иккинчи хил каффоратни адо этиши ҳам мумкин:

2. Ўнта мискинга бир сидра кийим олиб бериш.

Кийим ҳам ўша вақтнинг, жойнинг ва қавмнинг ўртача кийими бўлади. Агар бу ҳам ёқмаса, учинчи хил жазо ҳам бор:

3. Бир кул озод қилиш.

Қасамини бузган кишига каффорат учун белгиланган жазо чораларидан Ислом дини бева-бечораларга, камбағал-мискинларга қанчалик эътибор билан қарагани очик-ойдин кўриниб турибди. Шунингдек, бу мукаммал ва оламшумул диннинг қулчиликка қарши бўлгани ва қулларни озод қилишга қаттиқ урингани ҳам кўриниб турибди. Исломда бу ишлар гуноҳларни ювадиган ибодат даражасига кўтарилгани эътиборга сазовордир.

Оғзига кучи етмайдиган, ўзига эътибор қаратиш ва бир ишни, қилиш ёки қилмаслигини таъкидлаш мақсадида Аллоҳ таолонинг номи ила қасам ичиб, сўнгра ўз қасамига содиқ қола билмаган одам, аслида, Аллоҳга нисбатан катта беодоблик қилган бўлади. Бу ишнинг жазосига бошқачароқ чора ҳам белгилаш мумкин эди. Аммо Аллоҳ таоло айнан фақир-мискин ва қулларга меҳр кўрсатиб, уларнинг фойдасини кўзловчи чораларни белгилаган.

Қасамини бузадиганларнинг ҳаммаси ҳам ўнта мискинни тўйғизиш ёки уларга бир сидра кийим олиб бериш ёхуд бир кул озод қилиш имконига эга бўлавермайди. Уларнинг ичларида камбағаллари ҳам бўлиши турган гап. Ана ўшандоқ имкони йўқ қасамхўрларга ўзига хос жазо чораси белгиланган:

4. **«Ким топа олмаса, бас, уч кун рўза тутсин».**

Демак, қасамини бузган одам каффоратни адо қилиш

учун ўнта мискинни таомлантириш ёки шунча ададдаги мискинга кийим-бош олиб бериш ёхуд бир қул озод қилишга молиявий имкони йўқ бўлса, уч кун рўза тутиб, каффоратни адо этиши вожиб бўлади.

Аввалги уч жазо чорасининг ичидан бирини танлаш ихтиёрий бўлиши билан бирга, тўртинчи жазо чорасини адо этишга фақатгина мазкур уч чорани адо этишга имкони йўқ кишиларгина муяссар бўладилар.

Шариатимизда қасамини бузган кишилар учун каффорат адо этишни жорий қилишда аввал зикр қилинган фойдалардан ташқари, тарбиявий омил ҳам бор. Қасамини бузган одамга каффорат адо этишни вожиб қилишда уни ўзига келтириш ва ваъз-насиҳат омили бор. Бир марта каффорат адо этишга мажбур бўлган инсон кейин ҳар бир гапини яхши ўйлаб гапирадиган ва Аллоҳ таолонинг номи ила қасам ичишдан олдин ўзига бир назар соладиган бўлади. Унинг ҳолини кўрган бошқа кишилар ҳам ибрат олиб, гапларини ўйлаб гапирадиган бўлишади.

Оятни кариманинг давомида яна қуйидагилар айтилади:

«Ана ўша, агар қасам ичган бўлсангиз, қасамингизнинг каффоратидир».

Яъни, қасам ичган бўлсангиз-у, лекин унга амал қила олмай қасамхўр бўлиб қолсангиз, юқорида зикр этилган жазоларни ўташ билан қасамни бузиш туфайли содир этган гуноҳларингизнинг каффоратига (беркитилишига) эришасиз. Зотан, қасам ичгандан сўнг унга амал қилган одамга ҳеч қандай жазо йўқ. Шунинг учун агар қасам ичган бўлсангиз:

«Қасамларингизни муҳофаза қилинг. Аллоҳ сизга шундай қилиб ўз оятларини баён этади. Шоядки, шукр қилсангиз».

Албатта Аллоҳ таолога қанча шукр қилинса, шунча оз. Содир этилган гуноҳнинг каффоратини кўрсатиб беришнинг ўзи ҳар қанча шукрга арзигулик неъматдир.

2155- عَيْنُ السَّيَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ $\frac{1}{100}$ قِيلَ: كَيْانَ الصَّيَّاعِ عَلَى
عَهْدِ النَّبِيِّ " مُدًّا وَثُلُثًا بِمُدِّكُمْ الْيَوْمَ فَزَيْدٌ فِيهِ فِي زَمَنِ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ
الْعَزِيزِ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَالنَّسَائِيُّ.

2155. Соиб ибн Язид розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васалламнинг даврларидаги соъ сизнинг муддларингизда биру учдан бир муддга тенг эди. Бас, унга Умар ибн Абдулазизнинг замонида зиёда қилинди», деди».

Бухорий ва Насайй ривоят қилганлар.

Шарҳ: Соиб ибн Язид розияллоху анху кичик саҳобалардан бўлиб, Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васаллам видолашув ҳажини қилган пайт-ларида етти ёки ўн ёшда эдилар. У киши тўқсон биринчи ҳижрий санада вафот этганлар.

Бу ривоятда Соиб ибн Язид розияллоху анху Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васалламнинг даврларида таом ўлчайдиган, жумладан, каффорат учун бериладиган таомларни ўлчайдиган бирлик ҳақида ахборот бермоқдалар. Ўша вақтларда асосан, таом дейилганда, бугдой ва хурмога ўхшаш егулик нарсалар тушунилган. Уларни эса, соъ деб номланадиган идиш ила ўлчанган. Соъ маълум идиш бўлиб, бир хил шакл ва ҳажмда ўлчов учун махсус тайёрланган. Бозорда ҳам, бошқа жойларда ҳам дон ва унга ўхшаш нарсаларни соъ билан ўлчанган. Мудд эса, соъдан кичик ўлчов бўлган. Соиб ибн Язид розияллоху анхунинг айтишларича, Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васалламнинг даврларидаги соъ, у киши ушбу гапларни айтаётган даврдаги бир мудду яна учдан бир муддга тенг экан. Аммо халифа Умар ибн Абдулазиз розияллоху анху

ўз даврларида ўлчов бирлигига ўзгартиш киритиб, соънинг миқдорини зиёда қилиб қўйган эканлар.

Қасам ва назрни бузганлар каффоратни ўташда асосан, фақир-мискинларга таом берганлари учун ҳам, бу жойда ўлчов бирликлари ҳақидаги ривоятлар келтирилмоқда.

2156- عَنْ زَيْدِ بْنِ أَبِي عَمْرٍو يُعْطِي زَكَاةَ رَمَضَانَ بِمِدِّ النَّبِيِّ " الْمِدُّ الْأَوَّلُ وَفِي كَقَّارَةِ الْيَمِينِ بِمِدِّ النَّبِيِّ " .
رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

2156. Нофеъ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Ибн Умар Рамазон закотини Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг муддлари – аввалги мудд ила берарди. Қасамнинг каффоратини ҳам Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг муддлари ила берарди».

Бухорий ривоят қилган.

Шарҳ: Нофеъ розияллоҳу анху бу гапни одамлар орасида фитр садақаси, қасамнинг каффоратига ўхшаш нарсаларни қайси ўлчов ила бериш кераклиги ҳақида ихтилоф чиққанда айтганликлари кўриниб турибди.

Ислом давлати ҳудудлари кенгайиши оқибатида қадимдан маданий ва тижорий марказ бўлиб келган диёрлар ҳам мусулмон бўлдилар. У ерларнинг ўз ўлчов бирликлари бор эди. Бинобарин, Бағдод мудди, Миср мудди ёки соъи, деган истилоҳлар келиб чиқди. Қасамни бузишнинг каффорати фалон мудд дейилса, «Қайси мудда, Мадийнаникидами, Бағдодникидами ёки Мисрникидами?» дейдиган саволлар пайдо бўлди.

Уламо аҳли ўртасида ҳам бу маънода баҳслар келиб чиқа бошлади. Шунда кўпчилик Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўлчов бирликлари

эътиборли бўлишини талаб қилди.

Ушбу ривоят ҳам шу маънони таъкидлаб келмоқда. Улкан саҳобий Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анхудек зот ўзининг фитр садақаси ва каффоратини Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг муддларида берганликлари бежиз эмаслигини таъкидламоқда.

Ҳозирда соъ, мудд, ритл каби оғирлик ўлчов бирликлари ишлатилмай қўйилган. Уларнинг ўрнига грамм, килограмм ва бошқалар жорий бўлган. Шу билан бирга, уларнинг бир-бирларига нисбати ҳам яхшилаб ўрганилиб, аниқ равишда баён этиб қўйилган. Биз ҳам улар ҳақида «Ҳадис ва Ҳаёт»нинг олдинги китобларида ўрганиб чиққанмиз.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, каффорат учун бериладиган таомнинг нави ва миқдори ҳар замон, ҳар макон ва ҳар қавмнинг шароити ҳамда имкониятларидан келиб чиқиб белгиланади.

Шунингдек, каффорат учун бериладиган кийим масаласи ҳам замон, макон, имконият ва таомулга қараб ҳал қилиниши қадимдан маълум. Энг муҳим нарсалардан бири фақир ва мискинларнинг манфаатлари унутилмаслигидир.

Қасам ёки назр бузилиши туфайли каффорат учун тутиладиган уч кунлик рўзага келсак, Ҳанафий мазҳаби бўйича бу рўзани орасини узмай, кетма-кет тутиш керак. Бошқа мазҳаблар эса, орасини узиб тутса ҳам бўлаверади, деганлар.

Шунингдек, каффорат учун озод қилинадаган қул борасида ҳам Ҳанафий мазҳаби ила бошқа фикҳий мазҳабларимиз айри-айри ижтиҳод қилганлар.

Бошқа мазҳаблар қасам ва назрни бузганда каффорат учун озод қилинадиган қул мусулмон бўлиши лозим, деганлар. Чунки, зихор ва қатлнинг каффоратида озод қилинадиган қулнинг мусулмон бўлиши шартлиги ўша

ҳукмларга тегишли оятларда айтилган, бу масалани ҳам ўшаларга қўшамиз, деганлар.

Ҳанафий мазҳаби уламолари эса, «Қасамни бузиш каффорати ҳақидаги оятда озод қилинадиган қул мусулмон бўлиши шарт қилинмагандан кейин гапни бошқа томонга буришнинг ҳожати йўқ. Бу масалада мусулмон бўлсин, кофир бўлсин, барибир қул озод қилинса бўлди», дейдилар.

2157- عَنْ أَبِي أُمَامَةَ $\frac{1}{100}$ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: أَيُّمَا امْرِئٍ مُسْلِمٍ أَعْتَقَ امْرَأً مُسْلِمًا كَبَانَ فَكَأَكَّهُ مِنَ النَّارِ يُجْزِي كَيْلُ عُضْوٍ مِنْهُ عُضْوًا مِنْهُ وَأَيُّمَا امْرِئٍ مُسْلِمٍ أَعْتَقَ امْرَأَتَيْنِ مُسْلِمَتَيْنِ كَانَتَا فَكَأَكَّهُ مِنَ النَّارِ يُجْزِي كَيْلُ عُضْوٍ مِنْهُمَا عُضْوًا مِنْهُ وَأَيُّمَا امْرَأَةٍ مُسْلِمَةٍ أَعْتَقَتِ امْرَأَةً مُسْلِمَةً كَانَتْ فَكَأَكَّهَا مِنَ النَّارِ يُجْزِي كَيْلُ عُضْوٍ مِنْهَا عُضْوًا مِنْهَا. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ.

2157. *Абу Умома розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*
«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қайси бир мусулмон бошқа бир мусулмонни озод қилса, унинг дўзахдан озод бўлишидекдир. Унинг ҳар бир аъзоси эвазига ўзининг ўша баробаридаги аъзоси дўзах ўтидан халос бўлур. Қайси бир мусулмон икки муслима аёлни озод қилса, унинг дўзахдан озод бўлишидекдир. Икковларининг ҳар бир аъзолари эвазига ўзининг ўша баробаридаги аъзоси дўзах ўтидан халос бўлур. Қайси бир муслима бошқа бир муслимани озод қилса, унинг дўзахдан озод бўлишидекдир. Унинг ҳар бир аъзоси эвазига ўзининг ўша баробаридаги аъзоси дўзах ўтидан озод бўлур», дедилар».

Термизий ва Абу Довуд ривоят қилганлар.

Шарх: Ушбу ҳадиси шарифга биноан, кул озод қилиш энг афзал каффорат ҳисобланади. Шунинг учун имкони бор одамларга каффоратга кул озод қилиш тарғиб қилинган. Бу Исломнинг қулчиликка қарши курашининг бир кўриниши, холос.

2158- عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ الْحَكَمِ ¹/₁₀₀ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ جَارِيَةٌ لِي صَبَاكَتُهَا صَبَاكَةً فَعَظَمْتُ ذَلِكَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ - ﷺ فَقُلْتُ: أَفَلَا أُعْتِقُهَا قَال: ائْتِنِي بِهَا قَال: فَجِئْتُ بِهَا قَال: أَيْنَ اللَّهُ قَالَتْ: فِي السَّمَاءِ قَالَ: مَنْ أَنَا قَالَتْ: أَنْتَ رَسُولُ اللَّهِ قَالَ أَعْتِقْهَا فَإِنَّهَا مُؤْمِنَةٌ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَمُسْلِمٌ.

2158. Муовия ибн ал-Ҳакам розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: Мен:

«Эй Аллоҳнинг Расули, менинг чўрим бор эди. Уни икки шапалоғим ила урдим», дедим. Буни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам менга оғир иш санадилар. Шунда мен:

«Уни озод қилиб юборайми?» дедим.

«Уни ҳузуримга олиб кел», дедилар.

Мен уни келтирдим. У зот ундан:

«Аллоҳ қаерда?» деб сўрадилар.

«Осмонда», деди у.

«Мен кимман?» дедилар.

«Сиз Расулуллоҳсиз», деди у.

Шунда у зот менга:

«Уни озод қил. Шубҳасиз, у мўминадир», дедилар».

Абу Довуд, Термизий ва Муслим ривоят қилганлар.

Шарх: Бу ҳадиси шарифда Ислом дини инсон зотини

қанчалар улуғлаши якқол кўриниб турибди. Ўша пайтларда қулу чўрилар ҳеч ким томонидан одам ўрнида кўрилмас эди. Хожалар қулларга нисбатан нима хоҳласа, шуни қилар эдилар. Эҳтимол ўша муҳитнинг таъсиридами, Муовия ибн ал-Ҳакам розияллоҳу анҳу ҳам ўз чўриларини икки қўллаб юзига тарсакиладилар. Аммо ўз хатоларини дарҳол тушуниб, уни тузатишга киришибдилар. Бўлиб ўтган ҳодисани Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга айтиб берибдилар. Бу ишни У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам оғир иш санабдилар. Чунки У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам доимо ўз умматларини қул ва чўриларга нисбатан яхши муомалада бўлишга чорлаб келар эдилар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам мусулмонларга қул ва чўриларни сўкмаслик, урмаслик ва хусусан, уларнинг юзларига урмаслик ҳақида таълим бериб келар эдилар. У зот ўзларининг баъзи ҳадисларида ким ўз қули ёки чўрисини ноҳақдан урса, бу ишнинг каффорати мазкур қул ёки чўрини озод қилиш эканини таъкидлаган эдилар.

Эҳтимол, шунинг учун ҳам, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг оғир олганларини сезишлари биланоқ Муовия ибн ал-Ҳакам розияллоҳу анҳу калтак еган чўрини озод қилиб юборишга изн сўрагандирлар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг чўри кизни озод қилиш ҳақида сўз очилиши билан уни эътиқод ҳақида саволга тутишларидан қул ва чўри озод қилишда иймон-эътиқод масаласига ҳам қараш кераклиги англашилади. Албатта, мусулмон шахсни қулликдан озод қилиш ҳар бир мусулмон учун катта шарафдир. Ундан сўнг бошқаларга ҳам навбат келаверади.

Бу ҳадиси шарифда эътиқод масаласига оид гаплар бўлгани учун уни ақоид илми уламолари ҳам яхшилаб ўрганиб чиққанлар. Улар, хусусан, «Аллоҳ осмонда» деган иборага алоҳида эътибор қаратганлар ва ҳадисдаги «Аллоҳ

осмонда» деган ибора Аллоҳ таолонинг турган маконига эмас, Олий маконатиға, қадриға ишоратдир, деганлар. Чунки, Аллоҳ осмонда ёки фалон жойда, дейишлик билан Аллоҳ таолони макон-ла чегаралаб қўйилган бўлади. Бу эса, У зотнинг шаъниға нуқсон бўлиб қолади. Ҳолбуки, Аллоҳ таолони барча нуқсон ва камчиликлардан холи қилиб васфлаш Ислом ақийдасининг асосидир.

Баъзи кишилар «Ҳадисда келгандан кейин, гапни чўзмасдан ўша ҳадисдаги гапни айтиб қўйилаверса бўлмайдими?» дейишлари ҳам мумкин. Аввало, ушбу ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзига хос алоҳида васфға эға шахс билан муомала қилмоқдалар. Бу ҳақиқатни кейинги ҳадисни ўрганиш жараёнида яна ҳам тўлиқроқ тушуниб оламиз. У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам ушбу ҳолатдан бошқа ҳолларда эътиқод ҳақида тамоман бошқача саволлар берганлар. Қолаверса, бу масала фақат ушбу ҳадис билан тугаб қолмайди. Балки бошқа қўллаб ҳадислар ва энг муҳими, оятлар бор.

Биргина мисол келтирайлик. Аллоҳ таоло Қуръони Каримда:

«У Аллоҳ осмонлару ердадир. У сирингизни ҳам, ошкорингизни ҳам билур», деган.

Агар ҳозир биз ўрганаётган ҳадиснинг зоҳирига қараб, Аллоҳ таоло осмондадир, дейиладиган бўлса, мана бу оятға хилоф қилинган бўлади. Қоида бўйича, мабодо, оят билан ҳадис зоҳиран бир-бириға қарши маъно англантиб қолса, ҳадисни таъвийл қилинади. Агар таъвийл қилиш имкони бўлмаса, ҳадис ташланади. Чунки, оят турганда ҳадис, қанчалик кучға эға бўлишидан қатъи назар, олдинға туша олмайди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг чўри киздан Аллоҳ ҳақидаги саволдан кейин бевосита Ўзлари ҳақларида сўрашлари Ислом ақийдасида Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламға иймон келтириш Аллоҳға

иймон келтиришдан кейинги иккинчи ўринда туришига далолатдир.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Муовия ибн ал-Ҳакам розияллоҳу анҳуга:

«Уни озод қил. Шубҳасиз, у мўминадир», дейишларидан мўмин инсонни иложи борида тезроқ озод қилиш кераклиги англашилади.

2159- أَنَّ رَجُلًا أَتَى النَّبِيَّ " بِجَارِيَةٍ سَوْدَاءَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ- إِنَّ عَلَيَّ رَقَبَةً مُؤْمِنَةً فَقَالَ: هِيَ أَمِينُ اللَّهِ فَأَشَارَتْ إِلَى السَّيِّمَاءِ بِأَصْبِعِهَا فَقَالَ لَهَا فَمَنْ أَنَا فَأَشَارَتْ إِلَى النَّبِيِّ " وَإِلَى السَّيِّمَاءِ يَعْني أَنْتَ رَسُولُ اللَّهِ فَقَالَ: أَعْتَمَهَا فَإِنَّهَا مُؤْمِنَةٌ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَاحْمَدُ.

2159. Бир киши Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига бир қора чўри қизни олиб келиб:

«Эй Аллоҳнинг Расули, зиммамда бир мўмин жон (озод қилиш) бор», деди. Шунда У зот у(қиз)га:

«Аллоҳ қаерда?» дедилар. У бармоғи ила осмонга ишора қилди.

«Мен кимман?» дедилар У зот. У Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга ва осмонга ишора қилди, яъни, сиз Аллоҳнинг Расулисиз деди. Бас, У зот:

«Уни озод қил. Шубҳасиз, у мўминадир», дедилар».

Абу Довуд ва Аҳмад ривоят қилганлар.

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифнинг умумий маъноси ҳам ўтган ҳадиснинг умумий маъносининг айна ўзидир. Икки ҳадис айна бир воқеа бўлиб, уни икки ровий ўз таъбири билан ифода қилган бўлиши мумкин. Кўриниб турибдики, қора чўри қиз гапира олмайди. У соқов бўлиши мумкин ёки араб тилини бир калима ҳам билмайдиган бошқа ерли

қиз бўлади. Бизнингча, биринчи эҳтимол кучли. Чунки Мадийнаи мунавварада бўлиб туриб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг кимликларини билиб туриб, бир оғиз сўз билан бўлса ҳам айта олмаслик мумкин эмас. Ана шу эътиборлардан бу ҳадиси шарифни ҳам, олдингисини ҳам маълум, ғайри оддий шароит туфайли ворид бўлган, дейишга ҳаққимиз бор.

Чўри қизнинг хожаси бўлмиш кишининг: **«Эй Аллоҳнинг Расули, зиммамда бир мўмин жон (озод қилиш) бор»** дегани, мен бир мўмин шахсни озод қилишни назр қилган эдим, деганидир. У одамнинг бу гапи зимнида ўша назр учун мана бу қора чўри қизни озод қилсам бўладими, деган савол бор. Шунинг учун ҳам, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам унинг мазкур гапидан кейин дарҳол қиздан иймонга боғлиқ асосий саволларни сўрай бошладилар. Мана шунинг ўзи ҳам чўри қизнинг ғайри оддий ҳолатда эканини, ғолибо соқовлигини кўрсатади. Чунки бошқа ҳар қандай ҳолатда хожанинг ўзи қизнинг иймони ҳақида хулоса чиқариб олса бўлади.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қиз томонидан қилинган ишоралардан хулоса чиқариб, унинг мўмина эканлигига ҳукм чиқаришлари, чўри қизнинг соқов эканлигига энг кучли далилдир. Чунки ҳеч қачон бошқа тилда сўзловчи шахс ишора ила шаҳодат келтирса бўлади, дейилмаган.

ХУЛОСА

Бизда бошқа исломий таълимотлардан ҳам кўра қасам ва назр бобида шариат аҳкомларини билишдан, уларга амал қилишдан жуда ҳам узоқлашиб кетилган. Бу борадаги шариат аҳкомларини яхшилаб ўрганмоғимиз ва уларга амал қилмоғимиз зарурдир.

Ҳозирда ўз шахсий манфаатларини кўзлаб, шариатнинг

барча аҳкомлари билан иши бўлмаса ҳам қасам ичишни ишга солиб, шариатни ўртага қўшадиганлар йўқ эмас. Аммо ўша кимсалар қасам ичгандан кейин қасамга содиқ қолиш Ислом шариати талаби эканини ҳаёлларига ҳам келтирмайдилар. Шунингдек, қасамини бузганлиги учун каффورات адо этадиганлар ҳам мутлақо йўқ, десак, муболаға қилмаган бўламиз.

Бу масалада энг ёмони, Аллоҳ таолодан бошқа ила қасам ичишнинг кенг тарқалганидир. Жоҳил кишилар шариатимиз манъ қилган ишни қилиб қўйиб, худди шариат кўрсатмаси бўйича иш қилгандек гердайишиб юришлари ҳам кўп.

Худди шу гапларни назр ҳақида ҳам такрорлашимиз мумкин. Аллоҳ таолодан бошқага назр аташ ҳар қадамда учрайди. Назрга амал қилмаслик ҳам етарли. Назрни бузганлик учун каффورات бериш билан эса, ҳеч кимнинг иши йўқ.

Модомики, мусулмонлик даъвосини қилар эканмиз, динимизнинг бошқа аҳкомлари қатори қасам ва назрга оид таълимотларини ҳам яхшилаб ўрганиб, уларга тўлалигича амал қилмоғимиз лозиму лобуддир.